

Šiaulių
akademija

VILNIAUS UNIVERSITETAS
ŠIAULIŲ AKADEMIJA

MUZIKOS PEDAGOGIKOS MAGISTRO STUDIJŲ PROGRAMA

DOVYDAS KAUPYS

Magistro baigiamasis darbas

**PILIETIŠKUMO UGDYMO GALIMYBĖS REMIANTIS NEFORMALIAJĄ
MUZIKINĘ VEIKLĄ**

Darbo vadovas (ė) –
vyr.lekt., dr. Aušra Kardašienė

Šiauliai, 2024

**Studijuojančiojo, teikiančio baigiamąjį darbą,
GARANTIJA**

WARRANTY of Final Thesis

Vardas, pavardė <i>Name, Surname</i>	Dovydas Kaupys
Padalinys <i>Faculty</i>	Šiaulių akademija <i>Šiauliai Academy</i>
Studijų programa <i>Study Programme</i>	Muzikos pedagogikos magistro studijų programa <i>Master's Study Program in Music Pedagogy</i>
Darbo pavadinimas <i>Thesis topic</i>	Pilietiškumo ugdymo galimybės remiantis neformaliąja muzikine veikla <i>Citizenship Education Opportunities Based on Informal Music Activities</i>
Darbo tipas <i>Thesis type</i>	Magistro baigiamasis darbas <i>Master's Final Thesis</i>

Garantuoju, kad mano baigiamasis darbas yra parengtas sąžiningai ir savarankiškai, kitų asmenų indėlio į parengtą darbą nėra. Jokių neteisėtų mokėjimų už šį darbą niekam nesu mokėjęs.

I guarantee that my thesis is prepared in good faith and independently, there is no contribution to this work from other individuals. I have not made any illegal payments related to this work.

Šiame darbe tiesiogiai ar netiesiogiai panaudotos kitų šaltinių citatos yra pažymėtos literatūros nuorodose.

Quotes from other sources directly or indirectly used in this thesis, are indicated in literature references.

Aš, Dovydas Kaupys, pateikdamas (-a) šį darbą, patvirtinu (pažymėti)

I, Dovydas Kaupys, by submitting this paper confirm (check)

Embargo laikotarpis

Embargo Period

Prašau nustatyti šiam baigiamajam darbui toliau nurodytos trukmės embargo laikotarpį:

I am requesting an embargo of this thesis for the period indicated below:

_____ mėnesių / *months*

(embargo laikotarpis negali viršyti 60 mėn. / *an embargo period shall not exceed 60 months*).

Embargo laikotarpis nereikalingas / *no embargo requested*.

Embargo laikotarpio nustatymo priežastis / *Reason for embargo period:*

Kaupys D. Pilietiškumo ugdymo galimybės remiantis neformaliąja muzikine veikla. Magistro baigiamasis darbas / vadovė – dr. A. Kardašienė, Vilniaus universitetas Šiaulių akademija, Edukologijos institutas – Šiauliai, 2024 – 53 psl.

SANTRAUKA

Žmogaus pilietiškumas yra viena iš svarbiausių laisvos, savarankišką politinį gyvenimą gyvenančios visuomenės tautiškumo dalis. Socialiniai mokslai šiuolaikinėje valstybėje pilietiškumą įvardina kaip individo tapsmą pilietinės bendruomenės nariu bei priklausomybę konkrečiai valstybei. Kasdien spartėjantys mokslo ir technologijų tobulėjimo procesai, pasaulinė globalizacija kelia iššūkius ir tautai, ir valstybei. Lietuvos bendrojo lavinimo ir neformalaus švietimo ugdymo mokyklos padeda mokiniams pasirengti gyvenimui, siekia ugdyti sąmoningus piliečius, kurie supranta savo pareigas ir teises. Viena iš svarbiausių muzikos raiškos priemonių, kuriomis mokiniai gali būti ugdomi pilietiškumo, – tai gilios lietuvių liaudies muzikavimo tradicijos. Baigiamojo magistro darbo tikslas – iširti pilietiškumo ugdymo galimybes, remiantis neformaliąja muzikine veikla. Darbo tikslui pasiekti iškelti šie uždaviniai: apibrėžti pilietiškumo sampratą; aptarti, kaip ugdomas pilietiškumas; nurodyti, kokios muzikinės veiklos turi įtakos mokinių pilietiškumo ugdymui; remiantis mokytojų patirčių analize, atskleisti pilietiškumo ugdymo galimybių aspektus. Tyrimo objektas yra pilietiškumo ugdymas, pasitelkus neformaliąją muzikinę veiklą. Darbas atliktas analizuojant Lietuvos ir užsienio autorių mokslinę literatūrą, straipsnius ir tyrimus, šalies dokumentus. Išanalizavus mokslinę literatūrą ir atlikus kokybinį tyrimą gautos šios išvados: pilietiškumo samprata atliepia tokias sąvokas, kaip atsakomybė, pagarba, patriotizmas, bendruomeniškumas, pilietinis aktyvumas, pareigų vykdymas, tautinių vertybių puoselėjimas. Pilietiškumas gali būti ugdomas projektine veikla, savanoryste, dalyvavimu mokinių taryboje, vietos bendruomenės įsitraukime, įvairiuose muzikiniuose ir meniniuose projektuose, dalyvaujant kultūriniuose mainuose. Pilietiškumo ugdymui įtakos turi šios muzikinės veiklos: chorinis, orkestrinis, ansamblinis muzikavimas, koncertinė veikla, tarptautiniai muzikiniai mainai, muzikinės diskusijos. Pilietiškumo ugdymo galimybių aspektai: neformaliajame švietime pedagogai gali atsiribot nuo bendrųjų ugdymo programų ir kurti jas patys, o ugdymo proceso metu, prireikus jas keisti ir tobulinti. Koncertinė veikla, kaip reiškinys, prisideda prie pilietiškos asmenybės augimo, socialinės atsakomybės kūrimo.

Kaupys D. Citizenship Education Opportunities Based on Informal Music Activities. Master's Final Thesis / Supervisor of Music Pedagogy Studies - Ph.D. A. Kardašienė, Vilnius University Šiauliai Academy, Institute of Education - Šiauliai, 2024 – 53 p.

SUMMARY

Human citizenship is one of the most important parts of the nationality of a free, independent political society. Social sciences in the modern state define citizenship as the process where an individual becomes a member of a civil community and belongs to a specific state. The daily accelerating processes of scientific and technological improvement, world-wide globalization pose challenges to both the nation and the state. General education and non-formal education schools in Lithuania help students prepare for life and aim to educate conscious citizens who understand their responsibilities and rights. One of the most important means of musical expression, with which students can be educated in citizenship, is the deep traditions of Lithuanian folk music and its development. The aim of the master's thesis is to investigate the possibilities of citizenship education based on informal musical activities. In order to achieve the aim of this academic work, the following tasks were set: to define the concept of citizenship; discuss how citizenship is developed; indicate what musical activities have an impact on the development of citizenship of students; reveal the aspects of citizenship education opportunities based on the analysis of teachers' experiences. The object of the research is citizenship education through informal musical activities. The work was carried out by analyzing the scientific literature, articles and studies of Lithuanian and foreign authors as well as national documents. After analyzing the scientific literature and conducting a qualitative study, the following conclusions were drawn: the concept of citizenship corresponds to notions such as responsibility, respect, patriotism, communality, civic activism, performance of duties, nurturing of national values. Citizenship can be developed through project activities, volunteering, participation in the student council, involvement of the local community, various musical and artistic projects, and participation in cultural exchanges. The following musical activities influence citizenship education: playing in the choir, orchestra and ensemble, as well as concert activities, international musical exchanges, musical discussions. The aspects of opportunities for citizenship education are the following: in non-formal education, pedagogues can distance themselves from general education programs and create those themselves. Concert activity as a phenomenon contributes to the growth of civic personality and the formation of social responsibility.

TURINYS

ĮVADAS	6
1. PILIETIŠKUMO UGDYMO TEORINIAI PAGRINDAI	9
1.1 Pilietiško samprata	9
1.2 Tautos identitetas ir savitumas	12
1.3 Vertybinės pilietiško ugdymo prielaidos.....	15
2. NEFORMALUSIS MUZIKINIS UGDYMAS KAIP PILIETIŠKUMO KŪRIMO PRIELAIDA	18
2.1 Pilietiško ugdymas muzikine raiška	18
2.2 Neformalių muzikos veiklų įtaka mokinių pilietiško ugdymui.....	20
2.3 Pedagogo vaidmuo pilietiško ugdymui(si).....	24
3. MUZIKOS PEDAGOGŲ POŽIŪRIO Į PILIETIŠKUMO UGDYMO GALIMYBES ORGANIZUOJANT NEFORMALŪJĮ MUZIKINĮ UGDYMĄ TYRIMAS	30
3.1 Kokybinio tyrimo metodologija ir imties pagrindimas	30
3.2 Tyrimo etika	33
3.3 Muzikos pedagogų patirties į pilietiško ugdymo galimybes organizuojant neformalųjį muzikinį ugdymą turinio analizės rezultatai	35
IŠVADOS.....	47
LITERATŪROS SĄRAŠAS	48
PRIEDAI	53

IVADAS

Temos aktualumas. Pilietiškumo samprata susideda iš daug skirtingų aspektų ir yra apibrėžiama įvairiai. Mokyklos 2030 dokumentų (2020) duomenimis, Lietuvoje pilietiškumo mokymas vykdomas ne tik mokyklose, bet ir darželiuose. Įvairiais būdais stengiamasi mokiniams padėti pasirengti gyvenimui, suprasti save kaip aktyvų pilietinės bendruomenės narį ir padėti ugdyti sąmoningus piliečius, suprantančius pareigas ir savo teises, kurie gali konstruktyviai dalyvauti valstybės ir visuomenės gyvenime bei jį tobulinti. Ugdymo įstaigos padeda mokiniams įsisąmoninti, kad demokratijos kūrimas bendruomenėje, šeimoje, valstybėje, tautoje ir pasaulyje – tai ne tik bendruomeninė, bet ir asmeninė kiekvieno iš mūsų pareiga ir atsakomybė. Stengiamasi išugdyti pagarbą demokratinės visuomenės ir valstybės vertybėms: laisvei, lygybei, žmogaus orumui, teisėtumui ir teisingumui, solidarumui, tolerancijai, lojalumui demokratinėi tautai ir valstybei. Kartu puoselėjama meilė tėvynei, tautinė savigarba bei atsakomybė už savo tautą ir valstybę. Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro duomenimis, (2012) norint būti pilietišku žmogumi, neužtenka vien tik turėti visas privalomas savybes, bet svarbu ir norėti būti pilietišku žmogumi bei tokiu jaustis.

R. Zuosa (2000) teigia, jog siekiant sukurti pilietinę visuomenę Lietuvoje, svarbu sukurti tokią sistemą, kuri gebėtų skatinti piliečius, o ypač jaunimą noriai patiems įsitraukti į veiklą, ragintų turėti ir ginti savo nuomonę ir pripažintų šią teisę kitiems, išmoktų savarankiškai ir kritiškai mąstyti bei galėtų kūrybiškai ugdyti ne tik save, bet prisidėtų ir prie visuomenės ugdymo. Tai labai svarbūs aspektai mūsų žmonėms ir politikai. Mokykla galėtų tapti ta vieta, kuri ne tik suteikia žinias, bet ir parodo kuo daugiau įvairių būdų, kaip jomis naudotis.

Kasdien spartėjantys mokslo ir technologijų tobulėjimo procesai, pasaulinė globalizacija kelia iššūkius ir tautai, ir valstybei. Tai priverčia ieškoti įvairių būdų, kaip išlaikyti lietuvių identitetą bei tautinį savitumą. Šiandienos nuolat besikeičiančiame pasaulyje tautinis paveldas suteikia tautai išskirtinumo ir originalumo. Lietuva nuo seno garsėja tekstilės, keramikos, juvelyrikos, kalvystės dirbiniais bei visame pasaulyje pripažintomis liaudiškomis sutartinėmis. Į UNESCO (Jungtinių Tautų Švietimo, mokslo ir kultūros organizacija) žmonijos nematerialaus paveldo šedevrų sąrašą įrašyti ne tik prieš tai minėti amatai ir darbai, bet nuo 2003 m. lapkričio 7 d. UNESCO paskelbė Lietuvos, Latvijos ir Estijos Dainų švenčių tradiciją žmonijos žodinio ir nematerialaus kultūros paveldo šedevru. (D.Rasteniene, 2018)

Remiantis projekto „Mokykla 2030“ pilietiškumo ugdymo nuostatomis, galima teigti, kad Lietuvos bendrojo lavinimo ir neformalaus švietimo ugdymo mokyklos, padeda mokiniams pasirengti gyvenimui, siekia ugdyti sąmoningus piliečius, kurie supranta savo pareigas ir teises. Išnagrinėjus įvairius mokslinius darbus (D.Held, 2002; Jovaiša, 2003; J. Paliduskaitė, 2007;

LRŠMM, 2013; M.Estellés, 2021) galima išskirti moralinių ir vertybinių principų rinkinį, kuris yra būtinas norint efektyviai ugdyti pilietiškumą visuomenėje.

R. Zuosa (2000) pažymi, jog didžioji dalis asmenybės formavimosi vyksta mokykloje. To priežastis – didžiąją dienos dalį mokiniai praleidžia būtent savo ugdymo įstaigoje. Ten formuojasi jų asmenybės, identitetas, vyksta savęs pažinimas ir vertybių ieškojimas. Nors pradiniam paauglystės amžiuje jie tampa labiau paviršutiniški, ilgainiui jų noras pažinti naujus dalykus, orientuotis savo interesų gausybėje stiprėja. Šiame ieškojimų kelyje jaunuoliai atrasdami naujus potyrius nepraleidžia ir muzikos.

Viena iš svarbiausių muzikos raiškos priemonių, kuriomis mokiniai gali būti ugdomi pilietiškumo, tai lietuvių liaudies dainos ir tradicijos. R. Vaišnoraite (2016) savo leidinyje, pasakoja, apie kultūrinį paveldą, tautinę tapatybę ir Lietuvos istoriją. Pasak autorės, lietuvių liaudies tradicinės muzikos mokymasis skatina jaunuolius plačiau įsigilinti ir vertinti savo kultūrą. Taip kuriamas ir ugdomas pasididžiavimo savo šalimi jausmas, kuriama atsakomybė už jos paveldo išsaugojimą. Lietuvių liaudies dainos kaip ir Lietuvių kalbos raštas ar kalba, atlieka kultūrinės atminties saugotojo funkciją Dainomis perduodama svarbi istorinė patirtis, socialinės vertybės ir kasdieninio gyvenimo fragmentai bei realijos.

Neformalusis ugdymas gali būti apibrėžiamas kaip organizuotas mokymosi procesas, kuris gali vykti tiek mokykloje, tiek už bendrojo lavinimo įstaigų ribų. Neformalusis ugdymas padeda plėtoti socialines, profesines ir asmenines kompetencijas. Ši ugdymo forma remiasi savanoriško dalyvavimo principu, gali turėti skirtingą užsiėmimo, veiklos ar pamokos struktūrą bei vertinimo sistemą, priešingai nuo bendrojo lavinimo dalykų. Neformalusis ugdymas gali apimti įvairias veiklas: savanorystę, kursus, seminarus, jaunimo organizacijų veiklą, sporto arba meno užsiėmimus, ar net mokymą(si) darbo vietoje (Bulajeva, Duoblienė, 2011).

Mokslinėje literatūroje neretai pripažįstama, kad pedagogo darbas reikalauja ne tik psichologijos ar specialybės žinių, įgūdžių, tačiau ir specialių asmeninių savybių, kurios leistų kūrybingai ir efektyviai reikštis pedagoginėje veikloje. Pedagogo savybės yra plačiai nagrinėjamos tiek Lietuvos, tiek užsienio mokslinėje literatūroje. Pabrėžiama, jog pedagogas turi pasižymėti įvairiomis profesinėmis, asmeninėmis, bendradarbiavimo ir bendravimo, lyderystės savybėmis, kad galėtų veiksmingai vykdyti savo darbą, t.y. mokyti ir ugdyti mokinius. Šiame poskyryje bus aptartos pagrindinės pedagogo savybės būtinos kokybiškam, tikslingam ir efektyviam pilietiškumo ugdymui(si) (Rupšienė, 2007; Day, Gu, 2010).

Tyrimo objektas – pilietiškumo ugdymas pasitelkus neformaliąją muzikinę veiklą.

Tyrimo tikslas – ištirti pilietiškumo ugdymo galimybes, remiantis neformaliąja muzikine veikla.

Tyrimo uždaviniai :

- 1) apibrėžti pilietiškumo sampratą;
- 2) aptarti, kaip ugdomas pilietiškumas.
- 3) nurodyti, kokios muzikinės veiklos turi įtakos mokinių pilietiškumo ugdymui.
- 4) remiantis mokytojų patirčių analize, atskleisti pilietiškumo ugdymo galimybių aspektus.

1. PILIETIŠKUMO UGDYMO TEORINIAI PAGRINDAI

1.1 Pilietiškumo samprata

Pilietiškumo sąvokos samprata yra nuolat kintanti. Tai priklauso nuo tam tikro istorinio laikotarpio mąstysenos bei politinės padėties, todėl toliau pateikiama keletą pilietiškumo sampratos apibūdinimų.

Pilietiškumas – neretai įvardijamas kaip asmens gebėjimas naudotis savo laisvėmis bei teisėmis, jas ginti ir atsakingai dalyvauti viešajame gyvenime siekiant Lietuvos gerovės. Žmogaus pilietiškumas yra viena iš svarbiausių laisvos, savarankišką politinį gyvenimą gyvenančios visuomenės tautiškumo dalis. Socialiniai mokslai šiuolaikinėje valstybėje pilietiškumą įvardina kaip individo tapsmą pilietinės bendruomenės nariu bei priklausomybę konkrečiai valstybei. Atsižvelgiant į šį kontekstą, pilietiškumas suvokiamas kaip reikšmingos asmens funkcijos, o tai yra piliečio pareigos ir teisės: ekonominės, politinės, socialinės, civilinės ir kitos. Korektiškas naudojimasis pilietinėmis teisėmis ir pilietinių pareigų vykdymas sudaro pilietiškumo turinį, kurio esminis bruožas – meilė ir darbas savo tautos ir tėvynės labui, o tai galima įvardinti kaip patriotizmą. Patriotizmas ir pilietiškumas yra glaudžiai susiję. Patriotizmas, tai meilė savo bendrapiliečiams, tėvynainiams, kraštui bei valstybinės sąmonės visuma – rašoma 2004 m. Švietimo ir mokslo ministerijos priimtoje „Bendrojo pilietinio ugdymo įgyvendinimo programoje“ (Nr. – 1086).

Taip pat pilietiškumo sąvoka puikiai išryškinta „Ilgalaikėje pilietinio ir tautinio ugdymo programoje“ (Nr. 102 – 3939) – asmens savo teisių, atsakomybės ir pareigų demokratinei valstybei suvokimas, veikla visuomenės labui, bendrapiliečių teisių ir laisvių, demokratijos gynimas, gerovės Lietuvai siekimas.

Aukščiau pateiktos pilietinės sąvokos yra įvardijamos kaip tradicinės. Šalia šios sąvokos edukaciniuose bei socialiniuose veikaluose ne retai minima socialiai orientuoto pilietiškumo samprata, kuri gali būti apibūdinta, kaip ištikimybė savo šeimai, savo tautai, sąžiningas savo pareigų atlikimas, dalyvavimas socialinėse organizacijose, labdaringoje ar kitokioje bendruomenės veikloje (Zaleskienė, 2007). I. Zaleskienė toje pačioje monografijoje išskiria tris pagrindines šiuolaikines pilietiškumo kategorijas:

1. Socialinio teisingumo siekiantis pilietis.
2. Dalyvaujantis pilietis.
3. Asmeniškai atsakingas pilietis.

Socialinio teisingumo siekiantis pilietis – kuris domisi apie socialinę politiką, kovoja už teisybę demokratiniais būdais, darantis įtaką visai socialinei aplinkai, dalyvaujantis pilietis –

žinantis valdžios infrastruktūrų veiklą, buriantis visuomenės narius bendram problemų sprendimui, asmeniškai atsakingas pilietis yra sąžiningas, nenusižengiantis normoms, padedantis kitiems. Visų šių pilietiškumo kategorijų subjektai svarbūs visoms demokratinėms valstybėms.

Demokratijai įsitvirtinti valstybės gyvenime, kaip kūrybingo bei laisvo žmogaus sąlygai, yra svarbu ugdyti ir puoselėti jaunų žmonių pilietinį aktyvumą (Matonis, Račkauskas, 1997).

Anot I. Zaleskienės (2007, p.11), „<...> dabartinėje visuomenėje kyla tam tikrų grėsmių pilietiškumo bei pilietiškumo ugdymo sampratai.“ Viena iš jų, autorės teigimu, yra nykstantis pagrindinis pilietiškumo sandas – konkretus piliečio santykis su valstybe.“ Pilietybė yra tam tikras valstybės ir asmens santykis. Šis rodiklis iki šiol buvo laikomas pagrindiniu pilietiškumo ugdymo tikslu. Tačiau šiandien nyksta ribos tarp valstybių, atsiranda nauji dariniai. Tokių darinių gyventojai, pavyzdžiui, kaip Europos sąjunga, įgyja piliečio statusą. Tačiau, ką tokiaime kontekste reiškia Europos Sąjungos pilietis, jeigu ši sąjunga nėra valstybė? Koks tikslas tuomet turėtų būti keliamas pilietiškumo ugdymui? Antra, tiek ir šiomis dienomis aktuali bei opi problema, kurią autorė pastebėjo daugiau nei prieš dešimtį metų: augantis piliečių nepasitikėjimas valdžia ir jos institucijomis. Globalizacijos kontekste išauga valdžios atotrūkis tarp valdžios ir juos išrinkusių piliečių. Valdžia, būdama toli, pavyzdžiui, Briuselyje – Europarlamente, nebegali žinoti savo rinkėjų poreikių, vadinasi ir tinkamai juos atstovauti. Piliečiai kuriuos jie atstovauja pamažu nebepažįsta, ką ir kodėl išrinko, nebegali glaudžiai komunikuoti ir kontroliuoti kaip vykdomi jų, kaip rinkėjų, priesakai ir taip dingsta domėjimasis šiomis institucijomis bei jų veikla, atitolstama vieni nuo kitų. Trečią grėsmę pilietiškumui autorė įvardija jau prieš tai šiame darbe minėtu pilietiškumo sampratos kintamumu, kuris yra nepastovus ir pasiduoda istoriniam laikotarpiui bei politiniai padėčiai.

Pasak Lietuvos edukologo V. Šlapkausko (2006), pagrindas pilietiškai visuomenei – kultūringas, iniciatyvus ir pilnateisis pilietis, nes jis yra pats mažiausias ir svarbiausias socialinės sistemos nepriklausomas elementas. Tai reiškia, kad pilietinės visuomenės formavimasis neatsiejamai susijęs ir su individualios laisvės kaip kiekvieno asmens vertingumo pripažinimo idėja, pareigomis bei teisėmis. Kiekvieno žmogaus individualumas gali vienaip ar kitaip formuoti tautos, valstybės, organizacijos ar struktūros „pilietiškumą“.

Kaip matyti iš skirtingų prieš tai minėtų autorių nuomonių, pilietiškos visuomenės pagrindas – pilietiška asmenybė, pilietis. Tačiau šios sąvokos negalima įvardinti kaip vienareikšmės. V. Šlapkauskas (2006) išskiria du požiūrius į pilietiškumą. Pirmasis – tai minimalistinis ir paviršinis požiūris. Edukologas apie jį kalba kaip identifikaciją, kurią žmogui suteikia pilietiškumas, kai atsižvelgiama vien tik formaliu – įstatyminiu požiūriu. Pavyzdžiui, pilietis yra tas, kuris turi pilietinį statusą – visas su tuo susijusias teises tam tikroje įstatymų valdomoje bendruomenėje. Tačiau antrasis požiūris – maksimalistinis ir jos sąvoka ypač plati. Ji

apima ne tik teisinį, bet ir kultūrinį, socialinį bei psichologinį aspektus. Tai reiškia, kad asmuo – pilietis privalo apie save galvoti ne tik kaip apie esamos bendruomenės narį, kurioje jis dalijasi kultūra, atsakomybėmis, turi pareigų bei teisių, bet stengiasi ir dėl bendrojo gėrio, bei suvokia brolybės prasmę. Ši antroji maksimalistinė piliečio sąvoka nėra statiška, o greičiau dinamiška. Ji suprantama kaip reikalaujanti nuolatinio peržiūrėjimo ir svarstymų. Greta pilietinio tapatumo taip pat privalu pridėti ir pačios tautos tapatumą. Tautybė, tautiškumas labiau nei pilietybė atskleidžia žmogaus priklausomybę dvasinei bendruomenei, nes juos visus kartu jungia ne tiek primityvios, kiek dvasinės vertybės.

Tautos tapatybę galima puikiai sieti su kultūra, etnine ir geografinė padėtimi, tikėjimu ar religija, net ir su genetiniais panašumais. Nemažą svorį lemia ir politinės tautos pažiūros, kurios išryškina valstybingumą ir pilietybę. Ypatingai šiuo metu skirtingos prieš tai minėtos dalys iššaukia nepasitikėjimą valstybinėmis institucijomis bei paviršutinišką ir net pasyvų socialinį ar politinį aktyvumą. Šios tendencijos daro neigiamą įtaką demokratinės valstybės ir pilietinės visuomenės tolygiam formavimuisi. Edukologė I. Zaleskienė (2007) sprendimus šioms problemoms spręsti siūlo knygoje „Jaunimo pilietiškumas: tarp teksto ir konteksto. Tautiškumas ir pilietiškumas atskirtis ar dermė“. Autorė siūlo suaugusiųjų, jaunimo ir vaikų švietimo sektoriui skirti daugiau dėmesio pilietinių dorybių ir moralės ugdymui. Solidarumo, laisvės ir atsakomybės vertybių teigimui. Taip pat vienas iš siūlymų atnaujinti kasdien senstantį ir kintantį pilietinio ugdymo turinį bei sieti jį su socialiniu, politiniu tautos atitikmeniu, atsižvelgiant į pilietinio bendradarbiavimo ar dalyvavimo gebėjimų ugdymą. Kadangi šie dalykai vienaip ar kitaip yra vienas su kitu susiję, pilietinis švietimas prisideda prie dalyvavimo skatinimo, o pats dalyvavimas motyvuoja tuos piliečius siekti aukštesnių rezultatų bei tobulėti. Piliečių tikslingas įsitraukimas į visuomenines veiklas, kurios gali būti susijusios tiek su kultūra, tiek su politika ar socialiniu kontekstu, paveikia šias aplinkas, politinius sprendimus. Dalyvavimas padeda atrasti naujus būdus, kuriuose mokymasis vyksta vykdant svarstymus, diskusijas bei tolesnius nagrinėjimus. Norint dalyvauti, privalu susipažinti su būtina medžiaga ir turėti pagrindinių esminių įgūdžių, be kurių neįmanomas sklandus ir sėkmingas įsitraukimas į bendrą organizuojamą veiklą bei dalyvavimui joje (Boggs, 2007).

Išnagrinėjus visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro „Vilmorus“ tyrimų duomenis (2012), kurių metu buvo apklausti moksleiviai, turintys dalyvavimo savanoriškoje veikloje patirties, mokytojai, neformalaus švietimo darbuotojai ir NVO atstovai, buvo išskirtos šios pilietiškam žmogui reikalingos savybės:

- atsakomybė – žinojimas ir padarinių priėmimas už savo veiksmus, atsakomybė ne tik prieš save bet ir prieš kitus.

- pagarba – išskiriama ne tik artimoje aplinkoje, tačiau ir sau, visuomenei, aplinkiniams. Taip pat gali būti glaudžiai siejama su inteligentiškumu ar etika.
- patriotizmas – suprantamas ne tik kaip fizinis veiksmas atliekant savanorystę ar karo tarnybą, tačiau ir emocinis, kai domimasi savo šalimi, kraštu, jaučiamasi savo šalies dalimi.
- bendruomeniškumas – ne tik tyrimo duomenimis, bet ir I. Zaleskienės (2007) ir D.L. Boggs (2007) teigimu, dalyvavimas vietos bendruomenės veikloje motyvuoja piliečius bei suteikia pilnavertę emocinę būseną, kai yra jaučiamasi bendruomenės dalimi.
- pilietinis aktyvumas – glaudžiai siejamas su bendruomeniškumu, stengiamasi dalyvauti įvairiose socialinėse veiklose, gyvenime, visuomenėje.
- pilietinių pareigų žinojimas ir vykdymas – žinojimas pilietinių pareigų ir stengimasis jas vykdyti. Pavyzdžiui, dalyvavimas Seimo valdžios rinkimuose, net jei tai ir nėra privaloma, tačiau tai yra pilietinė pareiga.
- pareigų valstybei žinojimas ir vykdymas – supratimas apie valstybės valdymą, įstatymų išmanymas.
- tautiškų vertybių puoselėjimas – valstybinių švenčių minėjimas, bent minimalus šalies istorijos žinojimas, tautiškumo puoselėjimas ir kitos su tautiškomis vertybėmis susijusios veiklos.

Apibendrinant galima teigti, kad pilietiškumas neretai įvardijamas kaip asmens gebėjimas naudotis savo laisvėmis bei teisėmis, jas ginti ir atsakingai dalyvauti viešajame gyvenime siekiant Lietuvos gerovės.

1.2 Tautos identitetas ir savitumas

Kiekviena asmenybė priklauso tam tikrai tautai. Kultūrą galime įvardinti kaip tautos identitetą. Plačiaja prasme, kultūra apima labai platų spektrą – moralę, papročius, tikėjimą, gyvenimo būdą ir vertybines nuostatas. Tai būdas prisitaikyti prie visuomenės, išlaikomas tęstinumas. Tačiau vis spartėjantys mokslo ir technologijų plėtros procesai, pasaulinė globalizacija kelia iššūkius ir tautai, ir valstybei. Tai priverčia ieškoti įvairių būdų, kaip išlaikyti savo, kaip tautos identitetą bei tautinį savitumą. Galima teigti, jog tauta kartu su savo kultūra susilieję su kitomis praranda savastį ir išnyksta. Vis atsinaujinančiame dabartiniame pasaulyje, tautinis paveldas tautai suteikia originalumo ir išskirtinumo. Lietuva nuo seno garsėja tekstilės, keramikos, juvelyrikos, kalvystės dirbiniais bei visame pasaulyje pripažintomis liaudiškomis sutartinėmis, kurios bus aptartos kiek vėliau. Į UNESCO (Jungtinių Tautų Švietimo, mokslo ir

kultūros organizacija) žmonijos nematerialaus paveldo šedevrų sąrašą įrašyti ne tik prieš tai minėti amatai ir darbai, bet nuo 2003 m. lapkričio 7 d. UNESCO paskelbė Lietuvos, Latvijos ir Estijos Dainų švenčių tradiciją žmonijos žodinio ir nematerialaus kultūros paveldo šedevru. (Rastenienė, 2018)

Etninės kultūros vaidmuo tampa vis svarbesnis, joje atsispindi praeities kartų sukauptas patyrimas, istorija, tautos charakteris ir antropologiniai ypatumai. Taip pat negalima paneigti etninės kultūros ryšio su asmenybės tapatumo formavimusi, kuris gali nulemti ir pačią asmenybę. Būtent etninė kultūra formuoja visuomenės gyvenimo būdą, ryšį su kitomis bendrijomis, aplink supančia gamta, žemišką ir dvasinį pasaulio suvokimą (Vyšniauskaitė, 1997).

Valstybinė kalba ko ne geriausiai reprezentuoja tautą. Lietuvių kalba pasaulyje žinoma kaip viena seniausių indoeuropiečių kalbų, kuri priklauso baltų kalbų grupei, drauge su latvių, jau išnykusių prūsų, jotvingių ir kitomis kalbomis. O filosofai jau nuo seno kalba apie kalbos ryšį su mąstymu, pažinimu ir savitumu (Balčius, 2005). Kaip pabrėžė autorius, kalba yra laikoma „visos gyvosios planetos gyvybės evoliucijos stebuklu“. Tai galima paaiškinti, jog kalba nėra tik bendravimo ir komunikavimo tarp žmonių būdas. Kalba apibrėžia sąvokas, kurios padeda apibūdinti objektus, gamtą, susimbolizuoja ir kodifikuoja aiškią reikšmę. Taip pat kalbos dėka galima perduoti žinias ateities kartoms, pavyzdžiui, raštu. Taip papročiai, kultūra, politinės peripetijos, tautos moralė bei istorija įgauna tęstinumą, socialinio paveldo egzistenciją. Lietuvių kalba taip pat turi ypatingą vietą moksliniuose tyrimuose, nes jos struktūra ir gramatika suteikia vertingos informacijos apie senovinius indoeuropiečių kalbos bruožus. Mokslininkai, tyrinėjantys baltų kalbas, gali geriau suprasti ne tik šių kalbų raidą, bet ir visos indoeuropiečių kalbų šeimos istoriją.

Lietuvių kalbos poetai yra linkę gimtąją kalbą aukštinti, o kai kurie net lyginti su duona, kuri yra laikoma šventa. Duona yra siejama su motina, kuri kažkada mus ja maitino. Todėl duona, jos kvapas arba gaminimo būdai yra glaudžiai siejami su gimtinės, gimtųjų namų vaizdiniais. Kalba įvardijama kaip turto ir išminties šaltinis, kuris buvo sukrautas mūsų protėvių gyvenusių anksčiau. J. Balčikonis teigė: „Tauta į kalbą sukrauna savo dvasios turtus. Tai dorovinių vertybių saugykla, kurias atėmus, nebeliks ir pačios Lietuvos“ (Koženiausienė, 2005, p.46). Kalba yra svarbus tautos identiteto komponentas, nes ji ne tik atspindi, tačiau ir formuoja tautos tradicijas, savimonę ir kultūrą. Lietuvių kalba kaip ir kitos senosios indoeuropiečių kalbos, išlaiko savo autentiškumą ir unikalumą, kuris minimas tiek literatūros darbuose, tiek liaudies dainose, pasakojimuose ir sakmėse. Per kalbą perteikiamos žinios, jausmai, vertybės, emocijos, kurios yra svarbios kiekvienai kartai.

Liaudies dainos modernėjančiame pasaulyje atranda savo vietą iš naujo. Tai ne tik tautos paveldas, tačiau ir materija, kuri yra naudojama naujai užgimstančiuose kūrinuose. Puikus to pavyzdys, lietuvių aukštaičių sutartinės, kurios įvardijamos kaip lietuvių polifoninės dainos jau spėjo užsitarnauti vietą visame pasaulyje. Nors lietuvių sutartinės ir nėra vadinamos dainomis, o dažniau giesmėmis, šių daugiabalsių kūrinių temos aprėpia nuo darbo, iki vestuvių ar karo akimirų. Tradiciškai, sutartines dažniausiai gieda moterys, o vyrai instrumentinius kūrinius atlieka kanklėmis, lamzdeliais, skudučiais ir kitais liaudies instrumentais. Šiuos polifoninius kūrinius galima skirstyti į trejines, dvejines ir keturines, o jų variacijų kiekis siekia net 40. Šiuolaikiniai dainų autoriai, kurie aprėpia ne tik Lietuvą, kaip Rasa Serra, Saulius Petreikis ir Enigma, skleidžia sutartinių melodijas ir išlaiko jų tęstinumą. Pastaroji eksperimentinė vokiečių grupė Enigma 2009 metais išleido didelės sėkmės sulaukusį kūrinį „Beyond The invisible“, kuriame buvo panaudotas Aukštaitijos sutartinės „Turėja liepa“ pagrindinis motyvas. Sutartinių populiarumas paskutiniųjų kelerių metų laikotarpyje ypač padidėjo elektroninės muzikos entuziastų tarpe. Tokių atlikėjų kaip Mar'yan Kitsenko, Avicii, Martin Garrix prisilietimas prie lietuvių liaudies muzikos kitu kampu, padaro ją prieinama platesniai auditorijai, o sutartinių tęstinumas nenutrūksta (Astrauskas, 2005, Malikėnienė, 2012). Pasak D. Vyčinienės (2010), sutartinės yra svarbios ne tik kaip muzikinis paveldas, bet ir kaip kultūrinio tapatumo išraiška. Baltų pasaulėžiūra ir socialinė struktūra iš esmės atsispindi sutartinėse, o jų išsaugojimas ir integracija į šiuolaikinę muziką padeda neprarasti ryšio su praeitimi bei stiprinti pilietinę ir kultūrinę savimonę.

Lietuvos, Latvijos ir Estijos tradicija, kuri pripažinta nematerialaus kultūros paveldo šedevru – Dainų šventė. Tai renginys, festivalis, koncertas, susivienijimas, kurio metu skamba dainos ir šokami šokiai. Šios šventės metu susiburia skirtingos kartos, tautybės, asmenybės, kuri kartais lyginama net su Graikijos olimpinėmis žaidynėmis. Pasaulyje pirmoji dainų šventė įvyko 1843 m. birželio 25 d. Šveicarijoje. Joje dalyvavo 166 chorai, viso 12 tūkstančių dainininkų. Lietuvoje pirmoji dainų šventė surengta beveik po šimtmečio, 1924 m. rugpjūčio 23 – 25 dienomis. Pagrindiniais dirigentais buvo J. Naujalis, S. Šimkus ir J. Štarka, skambėjo 36 dainos, kurias atliko daugiau nei 3000 dainininkų. Dėl pasaulyje vykusių istorinių įvykių, atsirado sunkumų kurie vienaip ar kitaip trukdė įvykti šiai šventei, tačiau nepaisant to, kas ketverius metus buvo stengiamasi rengti šį festivalį ir jį puoselėti. Nuo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo (1990 m.) jau buvo surengta 18 visuotinių dainų švenčių, įskaitant ir 2024 m., o vidutiniškai jose dalyvauja apie 30 tūkstančių dalyvių. Dainų šventės yra pripažintos ne tik kaip kultūrinis, bet ir socialinis fenomenas. Kaip teigia M.K. Čerškis (2019), šie kultūriniai reiškiniai vaidina stiprų vaidmenį stiprinant pilietinį, nacionalinį identitetą ir bendruomeniškumą Baltijos šalyse. Šventės metu neretai vyksta aktyvūs kultūriniai mainai, kurių metu dalijamasi ne tik

muzika, bet ir papročiais, tradicijomis, šokiais, tautiniais drabužiais bei kitais kultūriniais elementais. Galima teigti, jog Dainų šventės neretai vadinamos „dainuojančia revoliucija“. Tai reikšminga ir politiniu aspektu. Sovietmečiu, tai buvo vienas iš „instrumentų“ pasipriešinimui ir galimybei susiburti, išlaikyti ir puoselėti tautos papročius, stiprinti tautinę tapatybę bei prisidėti prie nepriklausomybės atkūrimo.

Apibendrinant galima teigti, jog tautos savitumas ir identitetas be kultūros, muzikos, amatų, kalbos, tekstilės, rašytinių šaltinių, švenčių ar festivalių, žmogaus tautiškumo puoselėjimo galimai išblėstų. Nors globalėjimas daro vis didesnę įtaką tautoms ir valstybėms, jos sugeba išsilaikyti ir išlikti savitomis.

1.3 Vertybinės pilietiškumo ugdymo prielaidos

Remiantis projekto „Mokykla 2030“ pilietiškumo ugdymo nuostatomis, galima teigti, jog Lietuvos bendrojo lavinimo ir neformalaus švietimo ugdymo mokyklos, padeda mokiniams pasirengti gyvenimui, siekia ugdyti sąmoningus piliečius, kurie supranta savo pareigas ir teises. Geba kritiškai ir konstruktyviai dalyvauti tiek valstybės, tiek visuomenės gyvenime ir jį tobulinti. Mokyklos padeda suvokti, kad demokratijos kūrimas pasaulyje, valstybėje, tautoje, bendruomenėje ir šeimoje – kiekvieno asmeninė bei bendruomeninė atsakomybė ir pareiga. Ugdoma savimonė pagrindinėms demokratinės valstybės vertybėms: laisvei, teisingumui ir teisėtumui, žmogaus orumui, lygybei, solidarumui, tolerancijai, lojalumui demokratinei valstybei ir tautai. Taip pat ugdoma meilė tėvynei, tautinė savigarba, atsakomybė už savo tautą ir valstybę. Todėl ugdymo(si) įstaigose privalu sudaryti tinkamas sąlygas mokiniams ugdytis vidinį poreikį aktyviai veikti, analizuoti socialinę, kultūrinę ir politinę tikrovę. Suprasti galinčius kilti konfliktus, gebėti sąmoningai ir laisvai apsispręsti atviroje visuomenėje. (Mokykla2030, 2020). Išnagrinėjus įvairius mokslinius darbus (M.Estellés, 2021; LRŠMM, 2013; J. Palidaukaitė, 2007; D.Held 2002; Jovaiša, 2003) galima išskirti moralinių ir vertybinių principų rinkinį, kuris yra būtinas norint efektyviai ugdyti pilietiškumą visuomenėje.

Demokratinės vertybės, tai gyvenimo kartu būdas, pagarbos išraiška aplinkiniams. Demokratija tai nėra tik susitarimas dėl įvairių vertybių. Anot D. Held (2002), tai būdas sieti vienas vertybes su kitomis bei leisti spręsti vertybinius konfliktus jų dalyviams. Kai kurie autoriai demokratiškumą apibrėžia, kaip atskirą vertybę, kuri atsižvelgia į šias sistemas: prigimtines, egzistencines, ekonomines, praktines, kultūrinės, socialines, dvasines ir kt. Taip pat prie demokratinų vertybių yra priskiriama ir atjauta, teisingumas, pripažinimas, pakantumas, tautiškumas (Jovaiša, 2003,). Tarp visų pamatinių vertybių, taip pat reikšminga tampa ir pilietinė dorybė. Piliečiai, kurie dalyvauja demokratinės valstybės valdyme, laikosi įvairių įsipareigojimų

ir nuostatų. Pilietinė dorybė gali būti įvardinama paprastai, tai mandagumas, atvirumas ar net skeptiškumas arba kritiškumas. Šios savybės būtinos diskutuojant, vertinant į jo argumentus, išklausančiam oponento argumentus bei būti išklaustyti, priimti įvairiausių argumentus ir idėjas. Be išankstinio nusistatymo gebėti vertinti priešingas arba nepriimtinas pozicijas, būti pasiruošusiam apginti, keisti arba pritaikyti savąsias. Kompromisų priėmimas, suvokiant, jog skirtingų žmonių ar grupių nuomonės, nes vertybės ar principai gali nesutapti, tačiau suprasti, jog kompromisai taip pat turi ribas, kurias peržengus, pamatinės demokratinės vertybės ir jų egzistavimas gali sumenkėti.

Socialinė atsakomybė – tai supratimas ir atsakomybė, kurią prisiimame visuomenėje už savo atliktus veiksmus, įsipareigojimas prisidėti prie bendrojo gėrio. Socialinė atsakomybė yra neatsiejama pilietiškumo dalis. Tai apima supratimą apie visuomenės ir bendruomenės struktūras, įsipareigojimus ir prisidėjimą prie bendrojo gėrio. Šios savybės ugdymas skatina ne tik bendrojo ar neformaliojo švietimo sistemos klientus, tačiau ir bet kuriai kitai grupei priskirtus žmones būti aktyvesniais ir atsakingesniais bendruomenės nariais, gebėti suvokti savo vaidmenį visuomenėje. Savanorystė ir bendradarbiavimas įvairiose įstaigose taip pat priskiriamas prie socialinės atsakomybės sampratos (Emokykla, 2024).

Moralinio sąmoningumo ugdymas piliečiui padeda gebėti atskirti gerą nuo blogo, supažindinamas su moralinėmis normomis, etikos principais bei jų vadovavimuosi kasdienybėje būtinybe. Moralinis sąmoningumas, tai gebėjimas atpažinti moralines problemas ir suprasti, jog skirtingi veiksmai taip pat gali turėti ir moralines pasekmes. Tai moralinis mąstymas, kai sprendimų priėmimas yra remiamas etikos teorijomis ir principais. Taip pat reikėtų paminėti, jog emocinė žmogaus būseną lemia moralinių sprendimų priėmimą. Emocijos, tokios kaip gėda, kaltė arba pasididžiavimas, priklausomai nuo situacijos, gali teigiamai arba neigiamai paveikti žmogaus elgesį ir jo veiksmus. Moralinis sąmoningumas taip pat aprėpia socialinę atsakomybę ir jautrumą už kitų žmonių gerovę. Svarbu pabrėžti, jog moralinis sąmoningumas nėra įgimtas, jis gali būti ugdomas per socializaciją, švietimą ir asmeninę patirtį. Švietimo ugdymo įstaigos etikos ir moralės mokymosi programomis vaidina ypač svarbų vaidmenį formuojant individo moralinę sąmonę. Lygiagrečiai įtaką daro ir socialinė aplinka – šeima, kultūra, aplinka, kurie prisideda prie moralinių vertybių ir normų formavimosi (Palidauskaitė, 2007).

Kultūrinis suvokimas – tai gebėjimas ne tik suprasti, bet ir pripažinti bei vertinti skirtingas kultūras, jų vertybes, įsitikinimus, normas ir elgesio modelius. Gebėjimas sąmoningai vertinti kultūrinius skirtumus ir panašumus, toleranciją, empatiją bei gebėjimą efektyviai bendradarbiauti ir komunikuoti su žmonėmis neatsižvelgiant į kultūrinį kontekstą. Globalizuotame pasaulyje kultūrinis suvokimas yra būtinas, kur tarpkultūrinė sąveika tampa vis svarbesnė ir dažnesnė. Privalu analizuoti kultūrinius kontekstus, nes tai padeda išvengti stereotipų arba išankstinių

nuostatų. Taip pat empatija ir jautrumas kitų kultūrų žmonėms ir jausmams. Pasaulyje esant įtemptai politinei situacijai, svarbu suvokti kitų žmonių patirtis ir perspektyvas susijusias su jų kultūrine kilme. Kultūrinis suvokimas yra itin svarbus tarptautiniuose santykiuose, švietime, migracijos ir integracijos procesuose, sveikatos priežiūroje. Tai padeda sumažinti konfliktų riziką ir kurti stipresnius tarpkultūrinius santykius (Sliogeris, 2010).

Ekonominė atsakomybė ir pilietiškumas yra glaudžiai susiję. Tai reiškia, jog pilietiška asmenybė turėtų vykdyti sąžiningą prekybą, aplinkos apsaugą, laikytis tam tikrų tvarumo principų ir etiškos verslo praktikos. Piliečiai ir įmonės turėtų vadovautis principais, kurie leistų užtikrinti, jog jų ekonominė veikla būtų naudinga visuomenei. Taip pat ekonominė atsakomybė skatina etišką ir sąžiningą elgesį verslo praktikoje, antikorupcijos prevencija, skaidrumą. Tokie bruožai atitinka ir pilietiško asmens apibūdinimą.

Socialinė atsakomybė turi nemažai panašumų su pilietine atsakomybe, tačiau pastaroji labiau aprėpia sąmoningą ir aktyvų dalyvavimą visuomenės gyvenime, siekiant didesnės demokratinės bendruomenės, valstybės ar tautos gerovės. Tai gali būti balsavimas rinkimuose, dalyvavimas įvairiose viešose diskusijose, savanoriavimas, organizacijų ir iniciatyvų palaikymas. Pilietinė atsakomybė yra kone esminis demokratinės visuomenės elementas, kuris įtraukia piliečius į politinius, ekonominius ir socialinius procesus. Dėl tokio įsitraukimo stiprėja demokratinė institucijų veikla, o ir piliečiai tampa sąmoningesni, aktyvesni ir atsakingesni, pasirengę prisidėti prie visuomenės gerovės. Kaip ir socialinė, taip ir pilietinė atsakomybė nėra įgimta, ji taip pat ugdoma per švietimą, asmeninę patirtį ir socializaciją (Pilietinės visuomenės institutas, 2008).

Apibendrinant galima teigti, jog vertybinės pilietiško ugdymo prielaidos apima moralinių ir vertybinių principų rinkinį, kuris bet kuriai valstybės švietimo sistemai yra būtinas, siekiant efektyvaus pilietiško ugdymo visuomenėje.

2. NEFORMALUSIS MUZIKINIS UGDYMAS KAIP PILIETIŠKUMO KŪRIMO PRIELAIDA

2.1 Pilietiškumo ugdymas muzikine raiška

Mokyklos 2030 dokumentų (2020) duomenimis, Lietuvoje pilietiškumo mokymas vykdomas ne tik mokyklose, bet ir darželiuose. Įvairiais būdais stengiamasi mokiniams padėti pasirengti gyvenimui, suprasti save kaip aktyvų pilietinės bendruomenės narį ir padėti ugdyti sąmoningus piliečius, suprantančius pareigas ir savo teises, kurie gali konstruktyviai dalyvauti valstybės ir visuomenės gyvenime bei jį tobulinti. Ugdymo įstaigos padeda mokiniams įsisąmoninti, kad demokratijos kūrimas bendruomenėje, šeimoje, valstybėje, tautoje ir pasaulyje – tai ne tik bendruomeninė, bet ir asmeninė kiekvieno iš mūsų pareiga ir atsakomybė. Ugdytiniais yra ugdoma pagarba pagrindinėms demokratinės visuomenės ir valstybės vertybėms: laisvei, lygybei, žmogaus orumui, teisėtumui ir teisingumui, solidarumui, tolerancijai, lojalumui demokratinėi tautai ir valstybei. Kartu puoselėjama meilė tėvynei, tautinė savigarba bei atsakomybė už savo tautą ir valstybę. O Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro duomenimis, (2012) norint būti pilietišku žmogumi, neužtenka vien tik turėti visas privalomas savybes, bet svarbu ir norėti būti pilietišku žmogumi bei tokiu jaustis.

Apie dalyvavimą visuomeninėje veikloje rašo R. Zuosa (2000). Jis teigia, jog siekiant sukurti pilietinę visuomenę Lietuvoje, svarbu sukurti tokią sistemą, kuri gebėtų skatinti piliečius, o ypač jaunimą noriai patiems įsitraukti į veiklą, ragintų turėti ir ginti savo nuomonę bei pripažinti šią teisę kitiems, išmokytų savarankiškai ir kritiškai mąstyti bei galėtų kūrybiškai ugdyti ne tik save, bet prisidėtų ir prie visuomenės ugdymo. Mokykla galėtų tapti ta vieta, kuri suteikia ne tik žinias, bet ir parodo kuo daugiau įvairių būdų, kaip jomis naudotis.

Mokykloje formuojasi mokinių asmenybės, identitetas, vyksta savęs pažinimas ir vertybių ieškojimas. Nors pradiniame paauglystės amžiuje jie tampa labiau paviršutiniški, ilgainiui jų noras pažinti naujus dalykus, orientuotis pasaulio aspektu vis stiprėja. Šiame ieškojimų kelyje jaunuoliai atrasdami naujus potyrius nepraleidžia ir muzikos. Muzikologo E. Balčyčio (2001) teigimu, muzika auklėja, ugdo bei lavina, skatina būti geresniu, o tai dar labiau sustiprina, jei muzika užsiimama tikslingai. Dėl šios priežasties, mokykloje galėtų būti skiriamas nemenkas dėmesys muzikai, sudarytos palankios sąlygos, o mokytojo darbas, kuris plačiau aptartas bus vėliau šiame darbe, turėtų tęstinumą ir prisidėtų prie besiformuojančios asmenybės.

Bendrosiose pagrindinio ir vidurinio muzikos ugdymo programose (2019) išskelti veiklų tikslai ir uždaviniai nurodo, jog kiekvienam mokiniui būtina suteikti kultūrinio sąmoningumo bei muzikinės kompetencijos pagrindus. Kultūrinis sąmoningumas gali būti integruotas kartu su pilietiškumo ugdymu ir išreikštas per muziką. Muzikos pamokose yra dėstoma medžiaga apie lietuvių liaudies instrumentus, suteikiami pagrindai ir gebėjimai jais muzikuoti (pavyzdžiui, skudučiai). Mokoma lietuvių liaudies dainų, dainuojamos sutartinės, taikomi skirtingi atlikimo būdai, kaip kanonas ir kiti. Tačiau tai tik iš dalies prisideda prie vaiko, jaunuolio ugdymo, žvelgiant iš pilietiškumo perspektyvos. Mokiniai sužino savo šalies muzikos istoriją, apie dainas, instrumentas, judėjimus, tokius kaip Roko maršas arba Dainų šventės. Deja, tai dažniausiai neįtraukia mokinio tuo užsiimti už muzikos kabineto ribų arba į tai pažvelgti giliau. J. Lasauskienės (2020) teigimu, mokant vaikus muzikuoti, skiriant jiems kūrinis nevertėtų apsiriboti tik populiariąja muzika, kuri neretai būna banali ar menkavertė, neturi išliekamosios vertės. Tai liečia tiek muzikos popamokinius būrelius, tiek neformalųjį švietimą. Autorės teigimu, per pastaruosius keletą metų sukuriama, publikuojama ir atliekama lietuvių kompozitorių kūrinių ne tiek ir daug, to priežastis – sudėtingumas ir atsakomybė kuriant tokio pobūdžio muziką, nes ji turi būti žaisminga, bet tuo pačiu paprasta ir įdomi. Tačiau atidžiau patyrinėjus ir panagrinėjus kūrybą, kurią parašė lietuvių kompozitoriai vaikams, kokybiškų ir vertų dėmesio kūrinių yra ne viena dešimtis. Šiuose kūriniuose atsispindi Lietuvos kultūrinė dvasia, nusistovėję etnografiniai muzikos atlikimai ir tradicijos. Išlaikius balansą neformaliojo švietimo ir muzikos popamokinių būrelių programoje tarp populiariosios ir lietuvių kompozitorių muzikos kūrybos, galime prisidėti prie mokinių tautiškumo bei pilietiškumo ugdymo, o tuo pačiu prisidėti ir prie savo, kaip tautos identiteto išsaugojimo kasdien globalėjančiame pasaulyje.

Kalbant apie paauglius jaunuolius, ar kiek brandesnio amžiaus jaunimą, puikus būdas ugdyti pilietiškumą muzika, kai muzikuojama būreliuose, ansambliuose arba grupėse. Muzikuojanti jaunimo grupė gali būti apibūdinama, kaip jaunų, gabių ir talentingų jaunuolių būrys, kurį jungia vienas bendras pomėgis – muzika (Bernotienė, 2012). Lietuvoje yra nemažai grupių ar ansamblių, į kurių kūrybą ir veiklą lygiuojasi muzikuojančios paauglių ar jaunimo grupės, pvz.: „Thundertale“, „Kitava“, „Rasa Serra“ bei Saulius Petreikis su „Saulės broliais“ priešakyje, Aistė Smilgevičiūtė ir grupė „Skylė“. Visas šias grupes sieja pilietiškumo apraiškos jų kūriniuose, nors jų atlikimo žanrai ir būdai ir skiriasi. Grupės pasirinkdamos kūrinius, kurių tema yra susijusi su pilietiškumu savo noru, pačios suartėja su šia tema, tikslingai apie tai mąsto, o koncertuodamos viešoje erdvėje ištransliuoja žinutę šia tema.

Muzikavimas jaunimo grupėje – tai ne vienintelė muzikinė ugdymo raiška, kurios pagalba galima ugdyti mokinių pilietiškumą. Grupinis, ansamblinis arba chorinis muzikavimas taip pat yra veiksmingos priemonės ugdant pilietišką asmenybę. Dalyvavimas tokio pobūdžio

kolektyvuose reikalauja darnaus bendradarbiavimo tarpusavyje ir komandinio darbo, kurie yra būtini pilietinei visuomenei. Šios muzikinės veiklos suteikia galimybę dalyviams patirti, ką reiškia būti didelės komandos dalimi, o tai be abejonės ugdo ir atsakomybės jausmą ne tik už save, bet ir už komandos narį. D. Jankauskienė savo tyrime (2015) apie chorų veiklos socialinę reikšmę Lietuvoje teigia, jog chorai ir orkestrai mokiniams padeda geriau integruotis į socialinę visuomenę, padeda formuoti stiprius ryšius tarpusavyje ir kitų dalyvių, švenčių, koncertų ar renginių metu. Tai svarbus momentas mokinio identiteto formavimosi tarpsnyje, nes dalyvavimas tokio pobūdžio veiklose jiems padeda rasti savo vietą visuomenėje bei stiprina pilietiškumo, patriotiškumo jausmą.

Dalyvavimas tarptautiniuose muzikiniuose projektuose tampa dar vienu būdu, užmegzti tarpkultūrinį dialogą su kaimyninėmis, Europos ir pasaulio šalimis. Tarptautinių projektų nauda muzikiniame ugdyme yra ta, jog muzika kaip ir bet kuri kita meno forma – universali. Mokiniai pradeda lengviau suprasti ir gerbti kitas kultūrinės vertybes, susipažįsta su jomis iš arti. Skatina solidarumą bei toleranciją kitų tautų atžvilgiu. O galiausiai, tokie tarptautiniai muzikiniai projektai teikia naudą ir bendruomenėje, kurioje jie vyksta. Neretai aplinkinė vietos bendruomenė yra įtraukiama į kultūrinių mainų procesą, taip per patirtį sukurdami tolerantiškesnę visuomenę (Vaišnoraitė, 2016).

Pasak R. Vaišnoraitės (2016), lietuvių liaudies tradicinės muzikos mokymasis skatina jaunuolius plačiau įsigilinti ir vertinti savo kultūrą. Taip kuriamas ir ugdomas pasididžiavimo savo šalimi jausmas, kuriama atsakomybė už jos paveldo išsaugojimą. Pilietiška asmenybė privalo būti susipažinusi su savo šalies tradicijomis, papročiais ir istoriniais įvykiais (Vaišnoraitė, 2016).

Įvairaus amžiaus tarpsnio ugdymo įstaigos ugdo mokinių supratimą apie demokratiją ir pagrindines vertybes, tokias kaip laisvė, lygybė, ir teisingumas, kartu skatinant pagarbą Tėvynei ir tautinę savigarbą. Bet norint sukurti pilietinę visuomenę, svarbu skatinti jaunimą aktyviai dalyvauti visuomeninėje veikloje, ugdant jų savarankišką ir kritinį mąstymą. Muzika taip pat vaidina svarbų vaidmenį pilietiškumo ugdyme, nes ji skatina kūrybiškumą, bendruomeniškumą ir tautinę tapatybę, bei padeda jaunuoliams geriau suprasti ir vertinti savo kultūrą ir istoriją.

2.2 Neformalių muzikos veiklų įtaka mokinių pilietiškumo ugdymui

Šiame poskyryje bus aptarta, kokią įtaką arba naudą mokinių pilietiškumo ugdymui gali turėti neformalios muzikinės veiklos.

Neformalusis ugdymas gali būti apibrėžiamas, kaip organizuotas mokymosi procesas, kuris gali vykti tiek mokykloje, tiek už bendrojo lavinimo įstaigų ribų. Neformalusis ugdymas padeda

plėtoti socialines, profesines ir asmenines kompetencijas. Ši ugdymo forma remiasi savanoriško dalyvavimo principu, gali turėti skirtingą užsiėmimo, veiklos ar pamokos struktūrą bei vertinimo sistemą, priešingai nuo bendrojo lavinimo dalykų. Neformalusis ugdymas gali apimti įvairias veiklas; savanorystę, kursus, seminarus, jaunimo organizacijų veiklą, sporto arba meno užsiėmimus, ar net mokymą(si) darbo vietoje (Bulajeva, Duoblienė, 2011)

A. Juozaitis (2001) neformalųjį ugdymą įvardina kaip neformalizuotą ir lankstų mokymosi procesą, kuris nėra susietas nei su griežta tvarka, nei su nustatytais laiko rėmais. Pasak autoriaus, ši ugdymo forma nėra tiesiogiai susijusi su akademinio mokymu, tačiau atlieka papildymo funkciją bazinėms žinioms. Šis ugdymas gali vykti bet kurioje aplinkoje – bendruomenės centruose, muziejuose, namuose ir žinoma mokyklose ar kitose ugdymo įstaigose, tokiose kaip darželis ar dienos centrai. Neformaliojo ugdymo privalumas – tai mokymo orientavimas į konkrečių dalyvių ar mokinių poreikius atsižvelgiant į jų interesus. Mokymo programos gali būti sudarinėjamos atsižvelgiant į dalyvių lūkesčius, pomėgius, tikslus, individualiems asmenims arba grupėms. Didelis dėmesys skiriamas potyriams ir praktiniam mokymuisi, pasitelkiant eksperimentavimą, kūrybinius projektus arba realių problemų sprendimą.

Remiantis užsienio ir Lietuvos moksliniais darbais apie neformaliojo ugdymo suteikiamą naudą, galima daryti išvadą, jog ši mokymo forma yra svarbi visą gyvenimą trunkančio mokymosi kontekste (OECD, 2010; Morkūnienė, 2013). Tokiu ugdymo principu įgaunama praktinių įgūdžių, kurių ne visada išmokstama formaliojo ugdymo metu. Neformalusis ugdymas skatina kūrybiškumą, kritinį mąstymą, socialinį bendradarbiavimą, pilietiškumą ar net prisitaikymą prie globalėjančios ir nuolat kintančios darbo rinkos poreikių. Socializacija, asmeninis profesinis tobulėjimas, integracija į įvairias visuomeninės grupes, dalyvavimas visuomeniname gyvenime – tai privalumai, kuriuos šalia kitų dalykų padeda ugdyti neformalūs užsiėmimai.

Neformalios muzikinės veiklos gali būti įvairių tipų ir pobūdžių. Grupinės ar individualios, kurių tikslas yra lavinti kūrybiškumą, meninę savęs išraišką, suteikti pagrindus, bei tobulinti muzikinius gebėjimus. Priešingai nei bendrojo lavinimo sistemoje, repertuaras, veiklos formos ir pamokų ar užsiėmimų intensyvumas yra laisvai pasirenkamas pedagogo, mokinių, arba abiejų pusių bendru sutarimu. Atsižvelgiant į šiandienines technologijų galimybes, neretai groti instrumentais arba lavinti vokalo įgūdžius galima naudojant interneto išteklius, tokius kaip vaizdo pamokos, įvairios programos arba forumai. Todėl toks mokymasis taip pat gali būti galimybė ugdytis savarankiškai. Taip pat neformalusis muzikinis ugdymas gali tikslingiau padėti mokiniams muzikuoti grupėmis arba ansambliais, kuriuose galima eksperimentuoti skirtingais muzikos stiliais, ar išreikšti save asmenine originalia kūryba. Pilietiškumą skatinti ir ugdyti padeda ir dalyvavimas muzikos festivaliuose ir renginiuose. Vienas iš pavyzdžių – jau prieš tai

šiuo darbe aptartos dainų ir šokių šventės. Chorai, kolektyvai ir ansambliai padeda sukurti socialinį ryšį ir bendradarbiavimą (LRŠMM, 2013).

Pasak V. Milišiūnaitės (2014) neformalių muzikos veiklų įtaka mokinių pilietiškumo ugdymui yra reikšminga ir daugialypė. Toks veiklų pobūdis gali teigiamai prisidėti prie mokinių pilietiškumo ugdymo, įskaitant kultūrinį ir socialinį vertybių formavimąsi. Pabrėžiamas bendradarbiavimo ir komandinės dvasios aspektas, ankstesnėje pastraipoje minėti chorai, ansambliai ar kolektyvai skatina mokinius dirbti kartu, siekti vieno bendro tikslo, mokytis prisitaikyti prie skirtingų nuomonių, rasti kompromisus ir bendradarbiauti. Tai ugdo supratimą apie kolektyvinės atsakomybės svarbą. Kadangi tokio pobūdžio kolektyvuose mokiniai susiburia iš įvairių socialinių ir kultūrinių sluoksnių, ypač svarbus aspektas, jog kiekvienas jaustųsi įtrauktas ir svarbus.

Muzikos kūriniai, kaip ir kitos meninės išraiškos, nagrinėja politines, kultūrinės ar socialines temas, kurios padeda mokiniams suvokti visuomenės problemas, apie jas diskutuoti ir ieškoti sprendimų būdų. Tai padeda ugdyti pilietiškumą bei atsakomybę už savo aplinką ir visuomenę. Ne išimtis ir dalyvavimas muzikinėse iniciatyvose, kurių tema yra apie socialinę lygybę ir teisingumą. Tai mokiniams padeda suprasti tokių vertybių svarbą ir juos ugdo kaip atsakingus piliečius (Milišiūnaitė, 2014).

D. Česnienė (2011) remdamasi Lietuvos edukologijos universiteto tyrimais taip pat teigia, jog muzikinės veiklos bendruomenėje, ansambliai, kolektyvai ir chorai stiprina tarpusavio pasitikėjimą ir bendruomeniškumą. Mokiniai ir dalyviai įsitraukia į bendrus muzikinius projektus, ugdo ir stiprina bendruomenės socialinį kapitalą bei įgyja naujų socialinių ryšių. Taip pat kalbama apie neformalių muzikinių užsiėmimų ir veiklų naudą už mokyklos ribų, kur socialinis ryšys priklausomai nuo situacijos yra stiprinamas ne tik tarp mokinių, bet ir tarp mokytojų ir bendruomenės narių.

V. Žydžiūnaitė (2012) taip pat papildo, jog šalia bendruomeniškumo suvokimo ir įgavimo naudos neformaliajame muzikiniame ugdyme, dalyviai ir mokiniai įgauna kultūrinio sąmoningumo bei tolerancijos, kritinio mąstymo ir kūrybiškumo. Pasaulio tautų repertuaro įtraukimas į muzikines veiklas padeda mokiniams ir jaunuoliams geriau suprasti bei vertinti skirtingas kultūras, ugdyti toleranciją ir tuo pačiu pagarbą kitiems. Kritinis mąstymas ir kūrybiškumas tokiose veiklose ugdomas per muzikos kūrinių analizę, jų interpretaciją, diskusiją apie jų prasmę ir atlikimą. Muzikinės improvizacijos ir kompozicijos ugdymas suteikia galimybę mokiniams mąstyti nestandartiškai ir išeiti iš nustatytų rėmų, o problemų sprendimo būdai neretai tampa kūrybiški.

Išnagrinėjus įvairius šaltinius, galima teigti, jog neformalusis muzikinis ugdymas yra svarbi pilietiškumo ugdymo priemonė. Muzikinių veiklų pagalba, stiprinamas

bendruomeniškumas, ugdomas kultūrinis sąmoningumas ir tolerancija. Dalyviai ir mokiniai yra skatinami ugdyti kritinį mąstymą ir kūrybiškumą, įtraukiami į pilietinę veiklą. Tokiais būdais neformalus muzikinis ugdymas, veiklos ir pamokos gali prisidėti prie visapusiško ir pilietiško asmens formavimosi.

2.3 Pedagogo vaidmuo pilietiškumo ugdymui(si)

Mokslinėje literatūroje neretai pripažįstama, jog pedagogo darbas reikalauja ne tik psichologijos ar specialybės žinių, įgūdžių, tačiau ir specialių asmeninių savybių, kurios leistų kūrybingai ir efektyviai reikštis pedagoginėje veikloje. Pedagogo savybės yra plačiai nagrinėjamos tiek Lietuvos, tiek užsienio mokslinėje literatūroje. Pabrėžiama, jog pedagogas turi pasižymėti įvairiomis profesinėmis, asmeninėmis, bendradarbiavimo ir bendravimo, lyderystės savybėmis, jog galėtų veiksmingai vykdyti savo darbą, t.y. mokyti ir ugdyti mokinius. Šiame poskyryje bus aptartos pagrindinės pedagogo savybės būtinos kokybiškam, tikslingam ir efektyviam pilietiškumo ugdymui(si) (Rupšienė, 2007; Day, Gu, 2010).

Pastebima, jog šių dienų kontekste, mokytojams mokykloje nebepakanka tik išmanyti savo mokomąjį dalyką. Jie turėtų turėti įvairių dalykinių, akademinų, pedagoginių, kultūrinių ir socialinių žinių bei žinoti ir gebėti jomis naudotis. Išnagrinėjus kai kuriuos Lietuvos švietimo dokumentus, galima susisteminti tokius teiginius:

- Lietuvos švietimo koncepcijoje (1992) nurodoma, jog Lietuvos švietimo ir ugdymo įstaigų uždavinių ir tikslų įgyvendinimo metodus lemia ne tik mokytojų profesinė kompetencija, tačiau ir vertybinės nuostatos. Todėl visų lygių ir pakopų pedagogai turi būti pilietiškai, brandžios kultūrinės dorovės, bei turėtų turėti pedagoginės ir dalykinės kompetencijos.
- Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme (2003) vertinamas gebėjimas atlikti veiklas, remiantis turimomis žiniomis, gebėjimais, įgūdžiais. Taip pat visa tai apibrėžiama, kaip vertybinių nuostatų visuma.
- Pedagogų rengimo koncepcijoje (2004) teigiama, jog mokytojas turi būti įgijęs dalykinę, profesinę ir bendrąją kultūrinę kompetenciją.
- Kvalifikacinių reikalavimų mokytojams (2005) apraše išskiriama bendrakultūrinė, profesinė, bendroji ir specialioji kompetencijos. Pastarosios dvi skirstomos į ikimokyklinio ir priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio ir vidurinio, specialaus, profesinio, neformaliojo ugdymo kompetencijas.
- Mokytojo profesijos kompetencijos apraše (2007) įvardijama:
 - Bendrakultūrinė kompetencija – kuri atspindi žinias, gebėjimus, vertybes, įgūdžius, vertybines nuostatas ir asmenines savybes.
 - Profesinė kompetencija – suprantama kaip visų žinių, gebėjimų, asmeninių savybių gebėjimą pritaikyti ugdymo veikloje. Į tai įtraukiama ir informacinių technologijų, aplinkos kūrimo, dalyko turinio ir mokymo proceso planavimo sugebėjimai.

- Bendrosios kompetencijos – gebėjimas integruoti mokomo dalyko turinį į kitą mokomą dalyką. Pabrėžiama ir bendradarbiavimo, bendravimo, reflektavimo, organizacijos tobulinimo svarba.
- Specialiosios kompetencijos – tai mokytojo vertybinės nuostatos, požiūriai, kitos asmeninės savybės, kurios lemia sėkmingą jo darbo veiklą konkrečioje ugdymo srityje.

Apibendrinant išnagrinėtus Lietuvos švietimo dokumentus apie mokytojų kompetencijas ir savybes, galime pastebėti, jog kompetencijų grupių ar pavadinimų skirtumai esminių pokyčių neatskleidžia. Nors šie dalykai ir yra klasifikuojami skirtingai, visų jų atitinkančių gebėjimų aprašai yra panašūs.

Neretai vaikų motyvaciją mokytis muzikos slopina nekompetentingas ar neetiškas mokytojas. Muzikos pamokoje ypač svarbu, jog mokytojas gebėtų įtraukti vaikus į pamokoje siūlomas veiklas, vaikai jaustųsi jaukiai, saugūs, būtų atsižvelgiama į jų nuomonę ir ji būtų išklaudyta. Tad pageidaujant, jog vaikai noriai dirbtų muzikos pamokoje pedagogo asmenybė ir bruožai yra labai svarbūs. Muzikos mokytojas atsakingas ne tik už pamokines veiklas, bet ir organizuoja mokyklos bendruomenės muzikinę veiklą (rengia šventes, proginius ir teminius koncertus, muzikinius projektus), organizuoja ir vadovauja neformaliojo muzikinio ugdymo būreliams (chorams, orkestrams, vokaliniais ir instrumentiniais ansambliams, solistams). Taip pat muzikos mokytojas planuoja muzikinio ugdymo(si) turinį, organizuoja mokinių muzikinio ugdymo(si) veiklą, vertina muzikinio ugdymo(si) pasiekimus, bendrauja ir bendradarbiauja su ugdytiniais, mokyklos bendruomene, tėvais ir kitais socialiniais partneriais, nuolat tobulina savo profesinę kompetenciją, skleidžia pedagoginę patirtį ir kt. Muzikos pedagogas organizuoja ir vertina muzikinės veiklos ir savo pedagoginio meistriškumo pokyčius, tikslingai taiko naujas muzikinio ugdymo, informacinių technologijų metodikas, praturtina muzikinio ugdymo turinį šiuolaikinės kultūros ir ugdymo sąveiką. Analizuoja mokyklos kultūrinio ir muzikinio gyvenimo aplinką, nuolat tobulina profesines žinias, veiklos stilių, dalyvauja visuomenės kultūriniame gyvenime (Lasauskienė, 2010).

Autorė J. Abramauskienė (2002, p. 31–33) formuluoja gero pedagogo modelį taip: „Geras mokytojas sugeba sužadinti vaizduotę, smalsumą, atverti netikėtumams, jaudinančių prasmų, būti originalus ir savarankiškai mąstantis, t.y. svarbus mokytojo bendrasis kultūrinis akiratis, toks mokytojas padeda mokiniui suvokti save kaip asmenybę, suformuoti naujo pasaulio aplinkos įžvalgą, vertinti ir matyti platesnį studijuojamojo dalyko kontekstą“. Na, o vaikai svarbiausiais laiko tokius mokytojo charakterio bruožus, kaip meilę vaikams, gerumą bei jautrumą, gebėjimą juos suprasti ir išklaudyti. Ši pedagoginė meilė vaikams reiškiasi ne tik kaip jausmas, bet ir kaip kryptinga veikla, kuria siekiama suteikti mokiniams džiaugsmo, sužadinti kilnius jausmus,

pasitikėjimą savo jėgomis, pasiryžimą įveikti sunkumus, siekti dvasinio tobulėjimo ir proto brandumo, skatinti interesą ir poreikį pažinti supantį pasaulį. Taip pat manoma, kad mokytojo gerumas nustatomas pagal tai, ko iš jo tikimasi. Tėvams svarbu, kad mokykloje ar darželyje ugdytojas užtikrintų gerą vaiko savijautą, sudarytų sąlygas vystyti jo gabumams, skatintų jo norą mokytis ir kt. Ugdymo įstaigų pedagogams aktualu, kad kolega įsitrauktų į bendrą ugdymosi procesą, mokėtų bendrauti ir bendradarbiauti, būtų asmuo į kurį visada galima kreiptis pagalbos, su kuriuo būtų galima dalytis savo rūpesčiais ir džiaugsmiais (Girdzijauskienė 2005). Pasak autorės, nesvarbu kas vertina ugdytojo pedagoginės veiklos sėkmę, vienas iš pageidautinų ugdytojo asmenybės bruožų yra pedagoginiai gebėjimai, t.y. individualios savybės, įgalinčios lengvai, greitai ir gerai vykdyti pedagoginę veiklą. Tai visų pirma socialiniai ir komunikaciniai įgūdžiai, kurie padeda ne tik bendraujant su kolegomis pedagogais, bet ir prisitaikant dirbant pamokoje su vaikais. Taip pat intelektualiniai, projekciniai, komunikaciniai, akademiniai, kūrybiniai, didaktiniai, diagnostiniai, organizaciniai, eksperimentiniai gebėjimai yra ne ką mažiau svarbūs. Mokytojai, dirbantys pagal bendrojo ugdymo, profesinio mokymo ir neformaliojo švietimo programas, turi būti pasirengę gebėti vykdyti ugdymo programą ir būti įgiję mokytojo profesijos kompetencijas. V. Tavoras (2009) teigia, jog muzikos mokytojui nepakanka būti tik kūrybiška ir meniška asmenybe, jis privalo būti geras savo srities specialistas, pasiekti gerų mokymo rezultatų, bei turėti psichologinių žinių bagažą, ypač dirbant su paaugliais.

Kone svarbiausia gero pedagogo savybė – tai gilios dalykinės žinios ir įgūdžiai. Mokytojas privalo turėti žinias ne tik savo dėstomoje srityje, tačiau ir tam tikrame lygyje išmanyti kitų mokomųjų dalykų veikimo principus. Pedagogo darbe tenka ne tik mokyti mokinius, tačiau ir gebėti pritaikyti įvairias metodikas, ugdymo teorijas. Tokiu būdu gilios žinios leidžia mokymo eigoje taikyti įvairias strategijas, kurios gali būti pritaikytos skirtingiems mokinių poreikiams. Todėl tai padeda užtikrinti, jog kuo daugiau mokinių galėtų siekti geriausių jiems įmanomų rezultatų. Mokslinių darbų analizė rodo, jog mokiniai turi skirtingus mokymosi tempus, poreikius ir stilius. Gilios dalykinės žinios įgalina mokytojus suprasti mokinių skirtumus ir leidžia pritaikyti mokymo turinį ir metodus taip, jog atlieptų kiekvieno mokinio poreikius, paraleliai didindamos mokymosi efektyvumą. Taip pat mokinių motyvacija mokytis ir susidomėjimas pamokų turiniu yra susijęs su pedagogo gebėjimu tas žinias suprantamai perteikti (Rupšienė, 2007). Todėl tai yra ne ką svarbesnė pedagogo savybė.

Aiškūs ir suprantamas mokymosi turinys – tai pedagogo nuopelnas. Mokytojas savo pedagoginėje veikloje turi gebėti pritaikyti, struktūrizuoti, diferencijuoti mokymosi turinį taip, jog kiekvienam mokiniui informacija būtų pateikiama kiek galima aiškiau. Tai gali lemti ir mokinių susidomėjimą dėstomu dalyku, motyvacijos lygį ir pasisekimą. Kuo aiškesnis ir

suprantamesnis mokymo medžiagos perteikimas, tuo galima tikėtis didesnio mokinių pastangų įdėjimo į ugdymosi procesą, bei motyvaciją ir norą mokytis (Rupšienė, 2007).

Kaip mini autoriai C. Day ir Q. Gu. savo knygoje „The New Lives of Teachers“ (2010), šių dienų kontekste, mokytojams mokykloje nebepakanka išmanyti tik savo mokomąjį dalyką. Mokiniai lengviau randa bendrą kalbą su pedagogais, kuriems rūpi ne tik jų dėstomas profesinės srities dalykas. Mokiniam lengviau atsiverti ir bendrauti su mokytojais, kuriems rūpi jų užklausinė veiklos, kasdienės problemos ir jų sprendimų būdai. Todėl mokytojo savybės, tokios kaip klausymasis, atvirumas, empatija, kantrybė ir tolerancija, entuziazmas ir motyvacija šių dienų mokyklose ypač svarbios. Pedagogo gebėjimai išklausti ir būti atviram ne tik padeda išspręsti mokiniams rūpimus klausimus, bet ir identifikuoti jų individualius poreikius, interesus ir problemas. Natūraliai, tai leidžia užtikrinti sėkmingesnę mokymosi procesą. C. Day ir Q. Gu teigia, jog mokiniai, kurie jaučiasi suprasti ir išklausti mokytojų, dažniau yra patenkinti mokymosi procesu bei pasiekia ženkliai geresnius rezultatus. Taip pat mokiniai jaučia palaikymą, vertina, kai yra išklausiama jų nuomonė. Tokiu būdu pastebimas ir efektyvesnis elgesio valdymas ugdymo įstaigoje, kadangi lengviau suprasti mokinio kultūrinį, socialinį ir emocinį foną. O ir pačiam mokytojui gebėjimas suprasti kylančias mokinių problemas leidžia tobulėti, kadangi gali geriau suprasti stipriąsias ir silpnąsias tiek savo, tiek mokinių savybes.

Šiuolaikinėje visuomenėje lyderystė – tai būdo savybė, padedanti spręsti kylančias problemas pedagogikos, socialinėje ar verslo srityse. Lyderystės savybės versle yra kritiškai svarbios ir suteikia įvairiapusę naudą organizacijoms (Gatautis, Jurevičienė, 2010). Lyderystė padeda lengviau koordinuoti ir vykdyti komandinį darbą, aiškiai nurodyti ir išsakyti nustatytus tikslus ir uždavinius bei paskirstyti išteklius. Lyderiai puikiai geba motyvuoti ir įkvėpti savo darbuotojus siekti aukštesnių rezultatų, o tai be abejonės padidina visos organizacijos efektyvumą ir produktyvumą. Tyrimai rodo (Gatautis, Jurevičienė, 2010), jog lyderiai, kurie sugeba skatinti kūrybiškumą bei inovacijas, suteikdami darbuotojams laisvę ir palaikymą eksperimentavimui bei naujų idėjų siūlymui, gali prisidėti prie naujų paslaugų, produktų ar procesų kūrimo. Visi šie išvardinti lyderystės privalumai yra būtini ir mokytojui.

Pradėjus išsamiau gilintis ir tyrinėti lyderystę kaip fenomeną, buvo greitai pastebėta, jog lyderystės principai tinkami daugelyje sričių. Globalėjančioje visuomenėje, kur mokslas ir įvairios technologijos vis labiau ir labiau apima įvairias sferas, lyderystė tapo labai reikšminga mokykloms. Švietimo sistemoje lyderystė užima pakankamai svarbią vietą, kur ji yra skirstoma į transformacinę ir pasidalytąją (Žvirdauskas, 2009):

- Transformacinė lyderystė atspindi palankią klasės kultūrą, motyvuoja mokinius siekti aukštesnių tikslų, paliekant asmeninius siekius ir interesus nuošalyje.

Mokiniai mokomi ne tik vykdyti savo poreikius, bet ir juos transformuoti. Neretai transformaciniai lyderiai būna geri pokyčių kūrėjai, intelektualai.

- Pasidalytoji lyderystė vadovaujasi dialogo, bendradarbiavimo bei partnerystės santykiais. Čia kiekvienam individui priskiriama atsakomybė.

Autorius pabrėžia, jog pažangiai šių laikų mokyklai nebetinka seni, nusistovėję hierarchiniai modeliai, todėl šiuolaikiška mokykla turėtų užtikrinti ilgalaikę pažangą ir pokyčius, ieškoti bei vykdyti naujesnes lyderystės formas, kokia ir yra pastaroji – pasidalytoji.

Būtent moderniosiomis lyderystės teorijomis besivadovaujančios šiuolaikiškos mokyklos turi pedagogus, kurie atitinka tokias lyderystės savybes ir gebėjimus. J. Balsley (2012) nurodo, jog lyderio savybėmis spinduliuojantis mokytojas skatina kolegas ir kitus bendruomenės narius suvienyti pastangas, užmegzti profesinius konsultavimo santykius su kitais pedagogais, o prieš priimdamas sprendimus, ištiria susidariusią situaciją. Taip pat J. Balsley (2012, p. 17) tyrinėdama meninę lyderystę priėjo išvados, jog „<...> kiekvienas mokytojas, norėdamas dirbti profesionaliai meno srityje, turi užimti mokytojo lyderio poziciją“.

Dėl savo ypatumų, meno dalyko mokytojai, o šiuo atveju muzikos mokytojo darbas šiek tiek skiriasi nuo kitų pedagogikos veiklų. Muzikos mokytojo vaidmuo yra svarbus ne tik kontaktinėse pamokose, kuriose vedamas kokybiškas, sistemingas, suplanuotas muzikinis ugdymas, bet ir kiekvienos mokyklos kultūriniame popamokiniame gyvenime. Mokyklose vyksta ne tik kalendorinės didžiosios metų šventės, pilietiniai renginiai, bet rengiami ir įvairūs koncertai, šventės bei konkursai. Aktyvus muzikos mokytojas beveik visada dalyvauja šių renginių planavime ir įgyvendinime, nepriklausant nuo to ar tai atlieka vienas, ar su komanda. Muzikos pedagogo paruošti mokiniai reprezentuoja savo mokyklą įvairiuose renginiuose tiek mokyklos viduje, tiek ir miesto, rajono, respublikiniu ar net tarptautiniu lygmeniu. Mažesniuose miesteliuose muzikos mokytojas tampa ir bendruomenės kultūrinio gyvenimo centru. Todėl dėl šių priežasčių, meno – muzikos ugdytojas turi būti ne tik puikus savo srities specialistas, bet ir išsilavinęs neformaliojo ugdymo, koncertinės veiklos ir kultūrinio gyvenimo organizatorius. Muzikos mokytojas ar muzikinio kolektyvo vadovas turi vienyti mokinius siekiant bendrų tikslų: pamokų metu – ugdyti muzikinius gebėjimus, o neformalių užsiėmimų metu – patenkinti jų kūrybinius poreikius (Almonaitienė, 2012).

Muzikos mokytojas atlieka svarbų vaidmenį ugdant mokinių emocinį ir socialinį intelektą. Muzika kaip meno forma, skatina emocinį išraiškingumą, padeda mokiniams geriau suvokti savo jausmus, juos įvardinti ir išreikšti. Tai yra ypač svarbu bręstančiam žmogui, kuris dar tik formuojasi kaip asmenybė. Meno pamokos, tokios, kaip dailė, teatras, šokiai ir muzika neretai būna tokia vieta, kurioje mokiniai gali išreikšti savo emocijas ir jausmus per kūrybą ir saviraišką, o tai prisideda ir prie pamokų dalyvių emocinės gerovės. Muzikos mokytojas taip yra svarbus

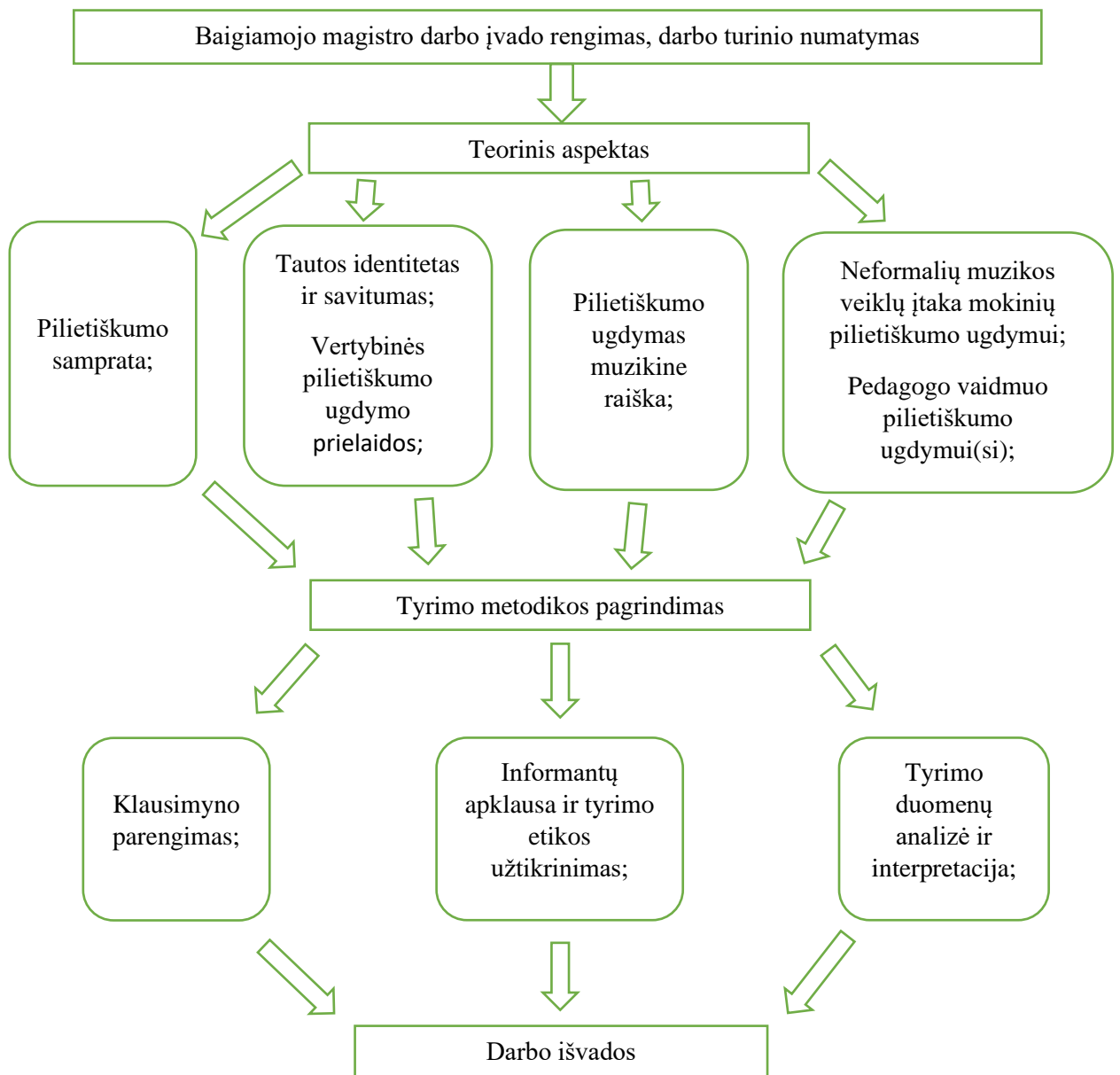
ryšių stiprinimo veikėjas ugdymo įstaigos atžvilgiu. Per organizuojamus muzikinius renginius ir koncertus suburiama bendruomenė, sukuriamas bendrumo jausmas, skatinamas bendradarbiavimas tarp mokinių, tėvų ir mokytojų. Tokiu būdu muzikos pedagogas prisideda ne tik prie individualaus mokinio ugdymo, bet ir prie visos mokyklos bendruomenės socialinio, pilietinio ir kultūrinio gyvenimo. Galiausiai, muzikos mokytojo darbas skatina ir mokinių kūrybiškumą, inovatyvumą. Muzikos mokymas atveria galimybes mokiniams eksperimentuoti, kurti naujas melodijas ir išreikšti save bei savo jausmus per muziką. Tokiu būdu ugdomi kūrybingi, inovatyvūs žmonės, kurie gali prisidėti prie visuomeninės, ekonominės ir kultūrinės raidos. Muzikos pedagogas – tai asmenybė, kuri padeda plėtoti ir atrasti šias kūrybines galias (Almonaitienė, 2012).

Apibendrinant, galima teigti, jog modernėjančioje kasdienybėje, šiuolaikiška mokykla turi turėti ir gerus specialistus. Pedagogo vaidmuo pilietiškumo ugdymui(si) yra ženklus. Pedagogas turi turėti puikias žinias savo dėstomoje srityje, gebėti pateikti mokymosi turinį aiškiai ir suprantamai, turėti lyderio savybių. Meno dalyko mokytojai, šiuo atveju – muzikos – turi galią prisidėti prie pilietiško žmogaus sąmonės formavimosi per renginius, šventes, kūrybą, analizę, mokymosi turinį.

3. MUZIKOS PEDAGOGŲ POŽIŪRIO Į PILIETIŠKUMO UGDYMO GALIMYBES ORGANIZUOJANT NEFORMALŪJĮ MUZIKINĮ UGDYMĄ TYRIMAS

3.1 Kokybinio tyrimo metodologija ir imties pagrindimas

Siekiant įvykdyti magistro baigiamajame darbe išsikeltą tikslą ir uždavinius, tyrimas buvo atliekamas pagal baigiamojo darbo autoriaus parengtą schemą (žr. 1 pav.).

1 pav. Baigiamojo magistro darbo schema

Siekiant išsiaiškinti ir išanalizuoti muzikos pedagogų požiūrį į pilietiškumo ugdymo galimybes organizuojant neformalųjį muzikinį ugdymą buvo pasirinktas kokybinis tyrimo modelis. Kokybinio tyrimo duomenų rinkimo būdas – pusiau struktūruotas interviu, o duomenų analizė buvo atlikta naudojant turinio analizės metodą.

Kokybinis tyrimas pasirinktas dėl galimybės išsiaiškinti muzikos pedagogų požiūrį į pilietiškumo ugdymo galimybes organizuojant neformalųjį muzikinį ugdymą. Atliekant tokio pobūdžio tyrimą, formuojami statistiniai duomenys, o kokybinio tyrimo vykdymas suteikia galimybę rinkti informaciją iš artimos aplinkos, kuri susijusi su tiriamuoju reiškiniu.

Duomenų rinkimo metodas. L. Rupšienė (2007) teigia, jog rengiant interviu susitikimą, visi klausimai turi būti iš anksto numatyti ir gerai apgalvoti. Klausimai, kurie atspindėtų darbo temą buvo parengti autoriaus remiantis išnagrinėta literatūra bei atsižvelgiant į tyrimo uždavinius bei tikslą. Pasak autorės, kokybinis tyrimas turėtų būti atliktas laikantis tam tikrų taisyklių. Tokiais atvejais, kai norima išnagrinėti to paties klausimo skirtingas pozicijas, svarbu, jog klausimai būtų pateikiami kiekvienam tiriamajam vienodi. Prieš atliekant pusiau struktūruotą interviu, su informantu buvo numatytas įvadinis pokalbis, kurio metu jie buvo supažindinti su darbo tema, tyrimo tikslu bei atsakyta į iškilusius klausimus apie interviu eigą. Interviu metu buvo laikomasi visų etikos, abipusės pagarbos ir kitų bendravimo taisyklių reikalavimų. Su informantais dėl susitikimo ir interviu datos bei laiko buvo aptarta iš anksto. Dažniausiai su tiriamuoju pusiau struktūruotas interviu vyko neutralioje aplinkoje – namuose, kavinėje, parke ar telefonu. Tyrimo dalyviams buvo pabrėžta, jog jų gauti duomenys į pateiktus klausimus bus konfidencialūs, nebus minimi nei baigiamajame magistro darbe, nei darbe.

Tyrimo informantai dirba Šiaulių miesto arba Šiaulių miesto rajono teritorijoje. Susitarti dėl galimybės dalyvauti tyrime nebuvo gana sudėtinga, tačiau papildomų sunkumų sukėlė tiek tyrėjo, tiek neformalaus švietimo muzikos mokytojų įtemptas dienotvarkės tvarkaraštis pavasario metu. Kartais prireikė su dalyviais perkelti susitikimą dėl pusiau struktūruoto interviu susitikimo, dėl įvairių priežasčių, tačiau didesnių nesklaidumo dėl to nekilo.

Tyrimo duomenų analizės metodas – turinio analizė. I. Gaižauskaitė ir N. Valavičienė (2016, p. 314) teigia, jog „Kokybinių duomenų analizė pasižymi tuo, kad yra gana individualizuota, priklauso nuo tyrėjo įdirbio, pomėgių, mąstymo ir analitinių gebėjimų arba savybių, turimų darbo priemonių.“ Šis metodas iš tyrėjo reikalauja nagrinėti pagrindinius reikšmių aspektus, kurie yra susiję su klausimo pagrindine tema. Taigi, tyrimo metu gauta informacija buvo susisteminta į interviu protokolus, kurie buvo įdėmiai skaitomi po keletą kartų, lyginami ir daromos išvados. Susistemintus duomenis, informantai buvo užkoduoti. (N1,N2,N3 ir t.t.). Atliekant lyginimo ir analizės darbus, kiekvienas klausimas buvo suskirstytas mažesniais vienetais – subkategorijomis, kurios grindžia gautus informantų teiginius.

Tyrimo imtis. Pasak L. Rupšienės (2007), siekiant generalizuoti išvadas, kokybiniame tyrime svarbi ne atsitiktinė imtis, bet pasirinktų informantų atvejai, kurie geriausiai galėtų atskleisti galias bei prasmingas įžvalgas apie tiriamąjį reiškinį. Pastaruoju metu, būtent kokybiniais tyrimais siekiama tirti reiškinius būtent iš žmogaus patirties ar požiūrio perspektyvos, atkreipiant dėmesį į analizuojamą kontekstą. Atliekant kokybinį tyrimą buvo tiriami neformaliojo ugdymo muzikos mokytojai. Norėta išsiaiškinti, kokios yra galimybės, kaip ir kokius ugdymo metodus taiko neformaliojo švietimo muzikos mokytojai savo veiklose siekiant integruoti pilietiškumo ugdymą, kurio nauda ir būtinybė buvo aptarta šio darbo teorinėje dalyje. Anot autorės L. Rupšienės (2007), atliekant kokybinį tyrimą imties dydis nėra pagrindinis rodiklis. Pagrindinis informantams keliamas reikalavimas – neformaliojo švietimo įstaigoje dirbantis muzikos mokytojas.

Tyrimo imties charakteristika. Iš viso kokybiniame tyrime dalyvavo 7 neformaliojo švietimo sistemoje dirbantys muzikos mokytojai. Visi informantai yra įgiję aukštąjį universitetinį muzikos pedagogo išsilavinimą bei turi ne mažiau nei 3 metų darbo patirtį. Kai kurie iš jų dirba ir bendrojo lavinimo ugdymo įstaigose arba šių įstaigų administracijoje. Atliekant tyrimą, buvo manoma, jog ši informantų grupė geriausiai gebės atspindėti tiriamo objekto tikrovę. Jų demografinės charakteristikos pateikiamos 1 lentelėje.

1 lentelė. Informantų demografinė charakteristika

Informantas	Lytis	Darbo Stažas	Kvalifikacinė kategorija
N1	Vyras	9 metai	Mokytojas metodininkas
N2	Vyras	4 metai	Mokytojas
N3	Vyras	3 metai	Mokytojas
N4	Moteris	25 metai	Mokytoja metodininkė
N5	Moteris	43 metai	Vyr. mokytoja
N6	Moteris	25 metai	Mokytoja ekspertė
N7	Moteris	12 metų	Mokytoja metodininkė

Pagal pateikiamus informantų demografinius duomenis galima matyti, jog tyrime dalyvavo 3 vyrai, kurių darbo patirtis nesiekia 10 metų, ir 4 moterys, kurių darbo patirtis siekia virš 10 metų. Iš viso tyrime dalyvavo 7 informantai. Mažiausias informantų darbo stažas yra 3 metai, o didžiausias darbo stažas – 43 metai. Laikantis anonimiškumo ir etikos principo, informantų vardai ir pavardės neatskleidžiamos, o kaip jau minėta prieš tai darbe, užkoduoti, pvz.: N1, N2, N3 ir t.t.

3.2 Tyrimo etika

Atliekant socialinius tyrimus, etikai skiriamas ypatingas dėmesys. Per daugiametę socialinių tyrėjų praktiką nusistovėjo tam tikri etiniai standartai, o mokslinių tyrimų institucijos, nacionalinės ir tarptautinės tyrėjų asociacijos apsibrėžia profesinės ir mokslinės veiklos etinius principus savo etikos kodeksuose (Gaižauskaitė, Valavičienė, 2016, p. 54). Tyrimo etika ypač svarbi kokybiniuose tyrimuose, nes tyrėjo ir tyrimo dalyvio (informanto) ryšys yra glaudesnis ir kartais pernelyg atviras. Dėl šios priežasties, etinių klausimų sprendimas tampa pagrindine kokybinio tyrimo proceso dalimi. Atliekant kokybinius tyrimus, esminis tyrimų atspirties taškas yra etinis aspektas. Tyrėjas turi gerai išmanyti visas su tyrimu susijusias etines problemas ir būti pasirengęs jas spręsti.

Pagrindiniai etikos aspektai, į kuriuos būtina atsižvelgti atliekant kokybinį tyrimą, yra šie: asmens saugumas, savarankiškumas, savanoriškas sutikimas dalyvauti tyrime, anonimiškumas, konfidencialumas ir duomenų apsauga. Asmens saugumas apima bet kokią galimą riziką tyrėjui ir informantams, todėl visada būtina numatyti priemones šiam saugumui užtikrinti. Kiekvienas tyrimo dalyvis turi žinoti apie savo teisę laisvai apsispręsti dalyvauti tyrime ir bet kuriuo metu iš jo pasitraukti. Tyrėjas turi informuoti dalyvius apie šią galimybę dar prieš jiems sutinkant dalyvauti tyrime.

Informantų sutikimo formos gali būti įvairios: žodinis (telefoninis pokalbis) arba rašytinis (laiškas). Jei tyrimo metu pokalbis įrašomas, prieš pokalbį taip pat turi būti gautas pašnekovo sutikimas. Be to, turi būti apsaugota visų dalyvių tapatybė ir užtikrinta jų teisė į privatumą – kontaktiniai duomenys neturi būti atskleisti trečiajai šaliai be informantų sutikimo. Galiausiai, surinkti duomenys turi būti apsaugoti ir naudojami tik moksliniams tyrimams.

Atliekant iš dalies struktūruotą interviu su neformaliojo ugdymo muzikos mokytojais gautas žodinis sutikimas pokalbį įrašyti į diktofoną (šiuo atveju – mobilųjį išmanųjį telefoną). Visi tyrimo dalyviai buvo informuoti apie tyrimo tikslą, konfidencialumą, interviu dalyvių anonimiškumą ir kitus svarbius aspektus. Laikytasi savanoriško dalyvavimo principo: dalyviams buvo paaiškintas tyrimo tikslas ir jų klausta, ar jie sutinka dalyvauti tyrime. Su informantais stengtasi užmegzti ir palaikyti glaudų ryšį per visą sesiją. Kadangi visi informantai buvo pažįstami, tai nebuvo sunku padaryti. Visi tyrimo klausimai buvo pateikti aiškiai, vienu metu užduodant tik vieną atviro tipo klausimą ir laikantis nuoseklios klausimų sekos. Anonimiškumo principas buvo išlaikytas, todėl baigiamajame magistro darbo tyrime nebus atskleisti neformalių švietimo įstaigų pavadinimai.

Tyrimo metu buvo laikomasi pagrindinių kokybiniam tyrimui būdingų etikos principų: pagarbos asmens orumui, teisės nebūti pažeistam, konfidencialumo ir anonimiškumo (Rupšienė,

2007). Tyrimas buvo vykdomas praėjus keleriems metams po COVID-19 pandemijos karantino suvaržymų, todėl dėl to tyrėjas su sunkumais interviu metu nesusidūrė. Dalyviai reagavo su atviru pasitikėjimu, nepasitaikė abejingumo ar pasipiktinimo reakcijų. Informantų palaikymas buvo malonus ir nustebino jų noras stebėti tolimesnę tyrimo eigą bei būti supažindintiems su galutiniais rezultatais.

3.3 Muzikos pedagogų patirties į pilietiškumo ugdymo galimybes organizuojant neformalųjį muzikinį ugdymą turinio analizės rezultatai

Šio baigiamojo magistro darbo tyrimo tikslas – ištirti, kokios yra pilietiškumo ugdymo galimybės, remiantis neformaliąja muzikine veikla. Siekiant kuo tiksliau ir išsamiau išsiaiškinti, kaip tyrimo dalyviai suvokia *buvimą pilietišku*, neformaliojo ugdymo muzikos mokytojams buvo pateiktas klausimas: Jūsų nuomone, ką reiškia būti pilietišku? Išanalizavus gautus informantų atsakymus, galima daryti prielaidą, jog visi pilietiškumą apibūdina labai panašiai bei geba įvardinti svarbiausius teiginius. Pedagogų apibūdinimai apie buvimą pilietišku pateikiami 2 lentelėje.

2 lentelė. Pilietiškumo samprata

Kategorija	Subkategorijos	Iliustruojantys teiginiai
Pilietiškumo samprata	Tolerantiškumas	„Pilietiškumas skatina dialogą, toleranciją ir supratimą tarp skirtingų požiūrių.“ (N1) „Būti pilietišku visų pirma reiškia būti geru, doru ir tolerantišku žmogumi ne tik sau, bet ir kitiems, šeimos nariams, draugams, kolegoms, kaimynams.“ (N6)
	Dalyvavimas visuomenės / valstybės gyvenime	„Būti pilietišku reiškia ne tik teisę dalyvauti visuomenės gyvenime <...>“ (N7) „Aktyviai dalyvauti visuomenės gyvenime <...>“ (N3)
	Noras prisidėti prie savo šalies ateities gerbūvio	„<...> bet ir atsakomybę ją keisti ir tobulinti.>“ (N4) „<...> kuriuo žmonės gali kurti geresnę ir teisingesnę visuomenę.“ (N5)
	Pagarba kitokiai nuomonei	„Gerbti, saugoti, mylėti savo gyvenamąją aplinką, šalį, valstybę, visuomenę ir aplink supančius žmones.“ (N6) „Suprasti ir gerbti kitų žmonių nuomones, net jei jos skiriasi nuo tavo pačio.“ (N1)

Remiantis pateiktais informantų atsakymais matyti, jog pilietiškumo sampratą galima suskirstyti į 4 subkategorijas. Labiausiai tyrimo dalyviai akcentavo tolerancijos aplinkiniams būtinybę. Vadinasi, pilietiškumas suprantamas kaip tolerancija aplinkiniams, paliekant nuošalyje savo įsitikinimus ar kultūrinius skirtumus. Tokios nuostatos atskleidžia, jog patys dalyviai tiek

savo asmeniniame gyvenime, tiek profesinėje darbo srityje vadovaujasi tolerancijos principais. O ši savybė atitinka ir A. Sliogerio (2010) išsakytoms mintims.

Dauguma informantų nurodė, jog pilietiškumą suvokia, kaip dalyvavimą valstybės, bendruomenės ir visuomenės gyvenime. Dalyvauti valstybės gyvenime balsuojant, tai ne tik teisė, bet ir pareiga. Siekiant sukurti geresnę ir teisingesnę visuomenę, privalu būti pilietiška asmenybe. Taip pat dalyvauti visuomenės gyvenime reiškia, jog galima dalyvauti valstybinėse šventėse: „*Didžiutis savo šalimi, laikytis tradicijų, dalyvauti valstybinėse šventėse*“ (N2).

Interviu metu dalyviai dalinosi mintimis ir apie prisidėjimą prie savo šalies ateities ir gerovės. Tai yra taip pat viena iš sudedamųjų pilietiškumo esybės dalių. Kaip rašoma „Bendrojo pilietinio ugdymo įgyvendinimo programoje“ (Nr. – 1086), pilietiškumas – neretai įvardijamas kaip asmens gebėjimas naudotis savo laisvėmis bei teisėmis, jas ginti ir atsakingai dalyvauti viešajame gyvenime siekiant Lietuvos gerovės. Be abejonės, demokratinėje valstybėje galimybė viešai reikšti ir išsakyti savo nuomonę yra būtinybė, tokios pat nuomonės yra ir informantas N2: „<...> *prisidedant prie bendros valstybės gerovės ir išsakant savo nuomonę.*“ Manau, svarbu pabrėžti, jog kiekvienas pilietis, prisidėdamas prie savo šalies ateities ir gerovės atlieka svarbų vaidmenį ne tik savo valstybės viduje, tačiau ir nacionaliniu lygmeniu. Tokios pasaulinės problemos, kaip pandemijos ar klimato kaita reikalauja bendrų pastangų, pradedant nuo savęs.

Teorinėje dalyje išnagrinėjus visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro „Vilmorus“ tyrimų duomenis (2012), kurių metu buvo apklausti moksleiviai, turintys dalyvavimo savanoriškoje veikloje patirties, mokytojai, neformalaus švietimo darbuotojai ir NVO viena iš pilietiško asmens savybių buvo išskiria pagarba. Tai įrodo ir šio kokybinio tyrimo dalyvių atsakymai: „<...> *gerbti kitą žmogų <...>*“ (N5) arba „<...> *gerbti kitų žmonių nuomones, net jei jos skiriasi <...>*“ (N1). Pasak vieno respondento, pagarba neapsiriboja tik žmonėmis, o pagarba turėtų būti jaučiama ir savo šaliai – valstybei: „*Gerbti, saugoti, mylėti savo gyvenamąją aplinką, šalį, valstybę <...>*“ (N6).

Apibendrinant galima teigti, jog tyrime dalyvavę dalyviai supranta ką reiškia būti pilietišku asmeniu ir neapsiriboja tik vienu aspektu. Sąvoką supranta plačiai, geba įvardinti kelis teiginius, kurie mokslinėje literatūroje apibrėžiami kaip pilietiškumo sąvokos sudedamosios dalys. Kaip buvo rašoma teorinėje dalyje: „Pilietiško sąvokos samprata yra nuolat kintanti“, tai leidžia susidaryti nuomonę, jog pilietiško sąvokos suvokimo skirtumams įtakos gali turėti informantų amžius, kultūrinis ar istorinis kontekstas.

Analizuojant mokytojų pasisakymus, kodėl pilietiško ugdymas neformaliojo švietimo muzikos užsiėmimuose reikalingas, buvo išskirta viena kategorija – *pilietiško ugdymo privalumai* (keturios subkategorijos) (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Pilietiškumo ugdymo nauda neformaliojo ugdymo muzikinėse veiklose

Kategorija	Subkategorijos	Iliustruojantys teiginiai
Pilietiškumo ugdymo privalumai	Pilietiškumo ugdymas	„Manau taip, nes neformaliajame ugdyme daugiau galimybių mokinio aktyviam dalyvavimui mokyklos bendruomenės, miesto, šalies gyvenime.“ (N2) „Pilietiškumo ugdymas neformaliojo švietimo muzikos užsiėmimuose yra ne tik reikalingas, bet ir itin svarbus.“ (N6)
	Tradicijų išsaugojimas	„<..> paprasčiau ugdyti visuomenišką asmenybę ir įskiepyti jaunam žmogui meilę muzikai, lietuviškai dainai.“ (N2) „Muzikos užsiėmimai tuo tarpu sugrąžina namo, primena tas pamirštas vertybes, moko pagarbos ne tik pačiai muzikai, bet ir šaliai, kitam žmogui, augina pasididžiavimo jausmą savo šalimi, norą tapti geresniu piliečiu ir žmogumi.“ (N4)
	Turinio prieinamumas	„Lengviau išmokstami dalykai per skirtingą prizmę, labiau sudomina.“ (N5) „Tai sukuria holistinį ugdymosi procesą, kuris padeda jauniems žmonėms tapti atsakingais, aktyviais ir rūpestingais visuomenės nariais.“ (N6)
	Pilietiškumo ugdymas kaip tarpusavio santykių gerinimo priemonė	„<...> santykiai mokinio ir mokytojo būna šiltesni <...>“ (N2) „<...> dalyviai turi bendradarbiauti, klausytis vieni kitų ir kartu siekti bendro tikslo.“ (N1)

Analizuojant informantų atsakymus, visi septyni tyrimo dalyviai vienbalsiai sutiko, jog pilietiškumo ugdymas neformaliojo švietimo muzikinėse veiklose turi būti vykdomas. Vienas iš informantų pabrėžė, jog bet kuriuo atveju mokant muzikos dalyko, pilietiškumo ugdymo integracija reikalinga: „Reikalingas, bet kokių atveju integruojant su muzika“ (N7). Šis požiūris sutampa ir su V. Milišiūnaitės (2014) teiginiu, jog pilietiškumo ugdymas neformaliosiose muzikinėse yra reikšmingas ir daugialypis.

Vis dažniau vykstant kultūriniais mainams, svarbu nepamiršti ir savo šalies tradicijų. Informanto N1 teigimu, „Muzikos užsiėmimuose dažnai nagrinėjamos įvairių kultūrų muzikos formos, kas padeda dalyviams suprasti ir vertinti kultūrinę įvairovę.“, taip atskleidžiant galimybę susipažinti su pasaulio kultūromis, jas pažinti, atskirti ir lyginti su savosiomis. Tyrimo dalyvis N2 nurodo, jog tokio pobūdžio muzikinėse veiklose dar paprasčiau mokinius

supažindinti ir atskleisti lietuviškos dainos grožį: „<...> tad dar paprasčiau ugdyti visuomenišką asmenybę ir įskiepyti jaunam žmogui meilę muzikai, lietuviškai dainai <...>“. Darant prielaidą, jog tyrimo dalyvis N2 kalba apie lietuvių liaudies dainas, su informanto mintimis asimiliuoja ir R. Vaišnoraitės (2016) požiūris - viena iš svarbiausių muzikos raiškos priemonių, kuriomis mokiniai gali būti ugdomi pilietiškumo, tai lietuvių liaudies dainos ir tradicijos (Vaišnoraitė, 2016).

Atliekant informantų duomenų analizę pastebėta, jog tyrimo dalyviai išskyrė dėstomo turinio diferencijavimą ir integraciją, siekiant padaryti mokomąją medžiagą labiau prieinamą visiems. Respondento N5 įsitikinimu „*Lengviau išmokstami dalykai per skirtingą prizmę <...>*“. Tai leidžia manyti, jog pakeitus mokomo dalyko kontekstą, atsiranda galimybė įtraukti ir sudominti mokinius ugdymo procesu bei suteikti pamokoms įvairovės. Taip pat buvo išsakyta mintis, jog pilietiškumo ugdymas neformaliosiose muzikinėse veiklose padeda sukurti holistinio ugdymo procesą. Kaip aprašo Lietuvos Respublikos Vyriausybė (2012) Lietuvos pažangos strategijoje, holistinis ugdymo procesas – tai visapusiškas ir integruotas ugdymo metodas, kuriame siekiama ugdyti visas asmens savybes – intelektualines, emocines, socialines, fizines ir dvasines. Tai tokia ugdymo filosofija, kuri aprėpia tarpusavio ryšius tarp skirtingų mokymosi disciplinų bei neapsiriboja tik akademiniais pasiekimais.

Susisteminius duomenis, gautus iš informantų, galima pastebėti, jog pilietiškumo ugdymas neformaliosiose muzikinėse veiklose taip pat skatina ir tarpusavio ryšių kūrimą. D. Česnienė (2011) remdamasi Lietuvos edukologijos universiteto tyrimais, teigia, kad muzikinės veiklos bendruomenėse, tokiose kaip ansambliai, kolektyvai ir chorai, tarpusavio ryšiai stiprina pasitikėjimą, skatina bendruomeniškumą ir bendro tikslo siekimą. „*Dažniausiai mokiniai renkasi neformalius užsiėmimus pagal mėgstamą sritį į kurią eina su dideliu noru ir užsidegimu, todėl ir santykiai mokinio ir mokytojo būna šiltesni <...> (N2)*. Nuoširdus bendravimas, kryptingas įdirbis veda prie bendro tikslo siekimo: „*Muzikos užsiėmimai dažnai vyksta grupėse, kur dalyviai turi bendradarbiauti, klausytis vieni kitų ir kartu siekti bendro tikslo*“ (N1).

Apibendrinant tyrimo dalyvių rezultatus pilietiškumo ugdymo naudos neformaliojo švietimo muzikinėse veiklose klausimu, galima daryti prielaidą, jog jis yra reikalingas. Tokia integracija padeda kurti šiltesnius ryšius tarp mokinių ir mokytojų, tarp klasės, ansamblio ar kitos grupės mokinių. Taip pat galima teigti, jog ši integracija gali padėti lengviau mokiniams suprasti užsiėmimų ar pamokų turinio medžiagą, padėti išsaugoti tradicijas.

Analizuojant mokytojų pasisakymus, kokią naudą pilietiškumo ugdymas gali suteikti asmenybės augimui, išskirta viena kategorija – *pilietiško ugdymo nauda asmenybės augimui* (keturios subkategorijos) (žr. 4 lentelę).

4 lentelė. Pilietiškumo ugdymo nauda asmenybės augimui

Kategorija	Subkategorijos	Iliustruojantys teiginiai
Pilietiškumo ugdymo nauda asmenybės augimui	Pasitikėjimas savimi	„Geri darbai jaunam žmogui suteikia pasitikėjimo savimi.“ (N2) „Be abejonės skatina pasitikėjimą savimi, saviraišką ir pozityvų požiūrį tiek į save, tiek į aplinkinius.“ (N3)
	Bendruomeniškumas	„Pilietiškumo ugdymas skatina dalyvavimą bendruomenės gyvenime, kas stiprina priklausomybės jausmą ir supratimą apie bendruomenės svarbą.“ (N1) „<...> aktyvina jaunus žmones daryti gerus darbus, dalyvauti renginiuose, bendrauti gyvai, susirasti bendraminčių, priklausyti bendruomenei.“ (N4)
	Teigiamų asmeninių vertybių formavimasis	„Jis (pilietiškumo ugdymas) padeda atrasti savo identitetą, vertybes ir tikslus.“ (N5) „Žmogus tampa atsakingesnis tiek prieš save, tiek prieš valstybę, suvokia jog jis yra šalies ateitis, kuris neša vertybes kuriomis dalinsis su savo bendruomene.“ (N6)
	Atsakomybės jausmas	„Tai jei nebūtų pilietiškumo ugdymo, žmogus nebūtų pilietiškas, nesijaustų turintis atsakomybių prieš valstybę <...>“ (N6) „<...> ugdo altruizmą ir socialinę atsakomybę.“ (N1)

Remiantis pateiktais informantų duomenimis galima matyti, jog atsakymai į klausimą kokią naudą pilietiškumo ugdymas suteikia asmenybės augimui yra glaudžiai persipynę. Remiantis lietuvių autorių moksliniais šaltiniais (Želvys, Šileikaitė – Kaishauri, 2016) galima teigti, jog pastaruoju metu vis dažniau yra pastebimas mokinių nepasitikėjimas savimi, o tai galima traktuoti kaip rimtą švietimo sistemos ir visuomenės iššūkį. Todėl pilietiškumo ugdymas, pasak informantų, neformaliojo ugdymo muzikinėse veiklose gali būti vienas iš metodų sprendžiant šią švietimo sistemos dilemą.

Informantas N4 akcentuoja, jog: „Dabartinis technologijų pasaulis labai stipriai užvaldęs jaunus žmones ir sunku atskirti realybę nuo tikrovės, dominuoja virtualus bendravimas, vis mažiau susibūrimų, nenoras išeiti, dalyvauti <...>“. L. Rupšienė (2010) samprotauja, jog pilietiškumo ugdymas skatina jaunus žmones tapti aktyviais bendruomenės nariais. Su autorės

nuomone sutinka ir šio tyrimo dalyviai, o tai pagrindžia ir patvirtinantys teiginiai, kurie atsispindi 4 lentelėje (žr. 4 lentelė).

Didžioji dalis asmenybės formavimosi vyksta mokykloje, todėl galima išnaudoti galimybę ugdyti pilietišką, mylinčią, gerbiančią asmenybę neformaliųjų muzikinių veiklų metu. Dalyvaudami tokiose veiklose, mokiniai mokosi klausyti vieni kitų bei pripažinti ir gerbti kiekvieno įdėta indelį, kas yra labai svarbu jų asmeniniam ir socialiniam vystymuisi. Mokiniai gali atrasti ir suvokti, kokiomis asmeninėmis vertybėmis jie vadovaujasi ir dalintis jomis su kitais. O ankstyvas teigiamų vertybių susiformavimas teigiamai veikia tiek akademinėje, tiek socialinėje erdvėje (Zuosas, 2000).

Išanalizavus respondentų pateiktus duomenis, išskirta subkategorija – atsakomybės jausmas. Pilietiškumo ugdymas neformaliosiose muzikinėse veiklose taip pat gali būti viena iš priemonių ugdyti socialiai atsakingą asmenį, kuris jaučiasi atsakingas prieš save, bendruomenę, ir valstybę. Kaip aprašyta „Ilgalaikėje pilietinio ir tautinio ugdymo programoje“ (Nr. 102 – 3939), *pilietiškumas* – asmens savo teisių, atsakomybės ir pareigų demokratinei valstybei suvokimas, veikla visuomenės labui, bendrapiliečių teisių ir laisvių, demokratijos gynimas, gerovės Lietuvai siekimas, vadinasi, „<...> žmogus nebūtų pilietiškas, nesijaustų turintis atsakomybių prieš valstybę <...>“ (N6); „Asmuo mokosi prisidėti prie bendro gėrio kūrimo, ugdo altruizmą ir socialinę atsakomybę“ (N1).

Apibendrinus respondentų duomenis galima teigti, jog pilietiškumo ugdymas neformaliosiose muzikinėse veiklose skatina atsakomybės jausmą, ugdo socialiai atsakingą asmenį, kuris atsakingai jaučiasi ne tik prieš save, tačiau ir bendruomenę bei valstybę. Viena iš priemonių, kaip tikslingai ir efektyviai spręsti didėjančią mokinių nepasitikėjimą savimi bei nenorą bendrauti, gali būti pilietiškumo ugdymas neformaliosiose muzikinėse veiklose.

Baigiamajame magistro darbe taip pat analizuojama kaip neformalusis muzikinis ugdymas gali padėti ugdyti pilietišką žmogų. Dėl šios priežasties buvo aiškinamasi kaip galima įgyvendinti šią idėją (žr. 5 lentelę).

5 lentelė. Pilietiškos asmenybės ugdymas

Kategorija	Subkategorijos	Iliustruojantys teiginiai
Pilietiškumo ugdymo būdai	Neformalūs muzikinės veiklos užsiėmimai	„Mokinio užimtumas po pamokų, jau ugdo pilietišką ir atsakingą asmenybę <...>“ (N2) „Nepamirškime, kad tai neformalus ugdymas, kurio užsiėmimai dažniausiai vyksta po pamokų, kas turi svarų indelį į mokinio atsakomybės jausmą ir pareiškumą.“ (N5)

	Kritiško mąstymo lavinimas	„Per ją (muziką) galima tyrinėti įvairias kultūras, istorijas, skatinti kritišką mąstymą ir dialogą.“ (N3)
	Muzika kaip reiškinys	„<...> imkim sportininkus, jie visada treniruojasi su ausinukais, muzika sukuria tokią varomąją jėgą <...>“ (N7)

Informantų duomenų rezultatai parodė, kad vien dalyvavimas neformaliose muzikinėse veiklose prisideda prie pilietiškumo ugdymo. Mokiniai turi galimybę papildomai praktiniu būdu pritaikyti socialinius įgūdžius. O atsakingas bei pareigingas pamokų ir veiklų lankymas yra vienas iš pilietiškos asmenybės bruožų. Su šia idėja sutinka ir I. Zaleskienė (2007). Šalia tradicinės pilietinės sąvokos išsiskiria edukaciniuose bei socialiniuose veikaluose ne retai minima socialiai orientuoto pilietiškumo samprata, kuri gali būti apibūdinta, kaip ištikimybė savo šeimai, savo tautai, sąžiningas savo pareigų atlikimas, dalyvavimas socialinėse organizacijose, labdaringoje ar kitokioje bendruomenės veikloje (Zaleskienė, 2007).

Išanalizavus šios kategorijos su subkategorijomis duomenis, beveik visi respondentai atsakė, jog muzika yra galinga istorinė ir kultūrinė mokymosi priemonė. Jos pagalba galima atskleisti svarbius istorinius bei kultūrinius faktus, o neformalias muzikines veiklas paversti įdomiais ir įtraukiančiais kultūros ir istorijos užsiėmimais: „Per muziką galima mokytis apie šalies ir pasaulio istoriją, suvokti svarbias pilietines vertybes ir jų raidą“ (N1); „Taip pat muzikinis ugdymas padeda suvokti savo šalies istoriją, kilmę, įvairius garsius to meto žmones, augina bendruomeniškumą ir suvokimą apie meilę savo šaliai“ (N3). Tai patvirtina ir A. Vyšniauskaitė (1997) savo leidinyje „Kas yra etninė kultūra?“.

A. Žalimienės (2015) teigimu, muzika yra daugiau nei garsų sąrašas ar melodija, tai dinamiškas ir gana kompleksiškas reiškinys, darantis įtaką įvairioms gyvenimo sritims. Su šia idėja sutiko ir keletas šio darbo tyrimo dalyvių. Respondento N3 atsakymas puikiai atliepia autorės teiginį, jog: „Muzika pati kaip reiškinys, turi gebėjimą sujungti žmones, skatinti bendruomeniškumo jausmą ir vertybes, tokias kaip pagarba, tolerancija ir empatija.“. Išanalizavus respondentų duomenis galima daryti prielaidą, jog muzika, tai nematoma jėga, kuri padeda susivienyti, užmegzti ryšį, skatina tokių vertybių kaip pagarba, tolerancija ir empatija atsiradimą, kurios yra pilietiškumo sąvokos sudedamosios dalys.

Atidžiai išnagrinėjus respondentų atsakymus, galima atsakyti į klausimą, kaip neformalusis muzikinis ugdymas gali padėti ugdyti pilietišką asmenybę. Muzika kaip reiškinys skatina ne tik bendruomeniškumo jausmą, bet ir bendradarbiavimą tarp skirtingų sričių specialistų, nes neformalusis muzikiniai užsiėmimai gali puikiai integruotis su formalusis švietimo mokomaisiais dalykais – istorija, lietuvių kalba.

Šio baigiamojo tyrimo metu, buvo siekiama išsiaiškinti ir kokias problemas respondentai įžvelgia ugdymo procese, atsižvelgiant į kasdien tobulėjančias išmaniąsias technologijas bei kultūrinius mainus. Susistemintus tyrimo dalyvių duomenis, buvo išskirta kategorija – *spartėjanti globalizacija* (3 subkategorijos) (žr. 6 lentelę).

6 lentelė. Globalizacijos keliamos problemos ugdymo procese

Kategorija	Subkategorijos	Iliustruojantys teiginiai
Spartėjanti globalizacija	Kultūrinės įvairovės ignoravimas	„<...> tokias kaip gebėjimas dirbti įvairiakultūrese komandose. Tai kelia iššūkį švietimo sistemoms, kurios turi prisitaikyti ir integruoti šias kompetencijas į ugdymo programas.“ (N1) „<...> tačiau ne visos švietimo įstaigos pakankamai dėmesio skiria kultūriniam ugdymui, kas lemia konfliktus ir nesusipratimus.“ (N3)
	Informacijos perteklius	„Mokiniai nėra linkę rūšiuoti, dėl begalinio informacijos srauto, vaikams daug sunkiau atskirti gėrį nuo blogio <...>“ (N7)
	Kalbos barjeras	„<...> pavyzdžiui: tarptautiniuose projektuose mainuose reikalingos papildomos kalbos mokėjimas, anglų, rusų, vokiečių, o tai ką daryti mokytojams ar mokiniams, kurie jų nemoka?“ (N6)

Dar 1992 m. Lietuvos švietimo koncepcijoje buvo nurodoma, jog visų lygių ir pakopų pedagogai turi būti pilietiškai, brandžios kultūrinės dorovės, turėti pedagogines ir dalykines kompetencijas. Tačiau remiantis informantų atsakymais, galima daryti prielaidą, jog tiek ugdymo įstaigos, tiek švietimo sistema dar vis skiria per mažai dėmesio įvairia kultūrinėms kompetencijoms gerinti. Dėl kompetencijų trūkumo šia tema pasekmes jaučia tiek ugdymo įstaigos, tiek mokytojai, tiek mokiniai.

Dezinformacija šių dienų politiniame kontekste yra opi viso pasaulio problema. Lietuva taip pat ne išimtis. Pasak informanto N3: „Mokiniai šiandien turi prieigą prie didžiulio kiekio informacijos, kurią ne visada geba kritiškai vertinti ir atsirinkti patikimus šaltinius“ J. Morkūnienės (2013) teigimu, neformaliojo ugdymo veiklos skatina kūrybiškumą, ugdo kritinį mąstymą, socialinį bendradarbiavimą, pilietiškumą ar net prisitaikymą prie globalėjančios ir nuolat kintančios darbo rinkos poreikių. Dėl to, nepriklausomai nuo pamokos turinio, neformaliojo ugdymo veiklos gali tapti įrankiu ugdyti mokinių kritinį mąstymą, atsirenkant tinkamą informaciją.

Šiuolaikinėje visuomenėje kasdien susiduriama su dideliu informacijos srautu. Technologijų pažanga bei žiniasklaidos prieinamumas vos keliais paspaudimais išmaniajame įrenginyje mums leidžia pasiekti informaciją lengviau ir greičiau nei bet kada. Tačiau tyrimo dalyviai pastebi, jog technologijų išstobulintame pasaulyje, informacijos kiekis kuri tenka apdoroti, kelia daugybę iššūkių mūsų kasdienybėje. Vienas iš iššūkių – nepasitikėjimo lygio augimas valstybinėmis institucijomis: „*Socialiniai tinklai yra prigrūsti įvairios informacijos, kuri ne visada yra tikra, o tai lemia dezinformacijos plitimą, kelia nepasitikėjimą valstybinėmis instancijomis*“ (N5).

Aktyvėjant kultūriniais mainams, susiduriama su kalbos barjero problemomis. „*Daugelyje šalių anglų kalba tampa pagrindine mokymosi ir bendravimo kalba, o tai gali daryti spaudimą mokiniams ir mokytojams, kurie nėra gimtakalbiai*“ (N1). Tai leidžia daryti prielaidą, jog menkos kai kurių asmenų užsienio kalbų žinios, tokių kaip anglų, prancūzų, vokiečių, gali sukelti įtampą ar nepasitikėjimą ne tik mokiniams, bet ir mokytojams. Dėl šios priežasties gali nukentėti tarptautinių projektų prieinamumas ar net sumenkėti ugdymo(si) kokybė.

Pastebėta, kad jog nei vienas tyrimo dalyvis nepaminėjo apie tradicijų maišymąsi, valstybinių vertybių, švenčių, gimtosios kalbos išnykimo riziką. Šių nuogąstavimų turi ir D. Rasteniene (2018), teigdama, jog tauta kartu su savo kultūra susiliejęs su kitomis praranda savastį ir išnyksta.

Apibendrinant galima teigti, jog spartėjanti globalizacija, sąvokos apie „valstybes be sienų“ gali sukurti tokias rizikas, kaip tautos identiteto praradimas. Kalbos barjeras, dezinformacija ir informacijos perteklius gali neigiamai paveikti bendradarbiavimą, gali sumažėti ir atsidavimas bendriems grupės tikslams.

Stengiantis suprasti ir išsiaiškinti, kokiais būdais ir metodais ugdymo įstaigos prisideda prie pilietiškos asmenybės ugdymo, išskirta kategorija – *sąlygų sudarymas* (3 subkategorijos) (žr. 7 lentelę).

7 lentelė. Aspektai, stiprinantys pilietišką ugdymą

Kategorija	Subkategorijos	Iliustruojantys teiginiai
Sąlygų sudarymas	Pilietiško ugdymo užsiėmimai	„ <i>Mokykloje yra Šaulių sąjunga, kuri skatina valstybingumo ugdymą, sampratą <...></i> “ (N5)
	Reikalingų priemonių užtikrinimas	„ <i>Jeigu reikia kokių tai priemonių, kad pasiekt kažkokį tai tikslą, dažniausiai esame aprūpinti.</i> “ (N7)

	Dalyvavimas įstaigos valdyme	„<...> mokiniai dalyvauja mokyklos gyvenime, renka mokyklos seniūną ir tarybą.“ (N2) „Pas mus mokykloje yra mokinių seimas, turime mokinių prezidentą.“ (N7)
--	------------------------------	---

Visi tyrimo dalyviai pateikė atsakymus, jog jų įstaigoje vyksta vienokio ar kitokio pobūdžio pilietinio neformaliojo ugdymo užsiėmimai. Iš informantų atsakymų galima daryti prielaidą, jog be neformaliojo ugdymo veiklų, kurios vyksta po pamokų, bendrojo lavinimo metu pilietiškumo ugdymas nėra akcentuojamas. Tai atspindi tiriamųjų atsakymai: „*Misija – Pilietis*“.
Popamokinė veikla, kurioje mokiniai mokosi <...>“ N3; „*Mano įstaigoje vykdomas pilietiškumo ugdymo būrelis*“ N2; „*Yra net du aktyvūs skautų būreliai ir gausus kitų popamokinės veiklos būrelių pasirinkimas*“ N6. Tačiau išnagrinėjus I. Valantinienės (2018) „Pilietinio ugdymo efektyvumas Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose“ galima matyti, jog prieš tai įvardintą prielaidą galima paneigti. I. Valantinienė (2018) kalba apie istorijos ir pilietinio ugdymo pamokas, kurios yra integruotos į bendrojo lavinimo mokyklų programas. Taip pat ir kitų dalykų sritys, tokios kaip: etika, geografija, lietuvių kalba.

Informantai teigia, jog įstaigos, kuriose jie dirba, dažniausiai užtikrina reikalingas priemones pilietiškumo integracijai jų mokomuose dalykuose, šiuo atveju neformaliosiose muzikinėse veiklose: „*Tinkamos patalpos, vaizdinės bei garsinės technologijos*“ N4.

Išanalizavus tyrimo dalyvių pateiktus duomenis, galima teigti, jog ugdymo įstaigos stengiasi įtraukti savo mokinius į aktyvų bendruomenės gyvenimą: „*Būrelio mokiniai dalyvauja mokyklos gyvenime, renka mokyklos seniūną ir tarybą*“ (N2); „*Pas mus mokykloje yra mokinių seimas <...>*“ (N7). Informantų atsakymus pagrindžia ir I. Valantinienės (2018) mintys. Autorė pažymi, jog mokinių seimai ugdymo įstaigose suteikia jauniems žmonėms galimybę išsakyti savo nuomonę bei prisidėti prie svarbių sprendimų priėmimo mokyklose ir platesnėje bendruomenėje.

Apibendrinant galima daryti prielaidą, jog mokytojai, dirbantys neformaliojo švietimo sistemoje nepastebi didelio bendrojo lavinimo programos indelio į pilietišką asmenybės ugdymą. Ši problema gali būti plačiai diskutuojama ar net tirama.

Siekiant atskleisti baigiamojo darbo temą, informantų buvo paprašyta pateikti atsakymus, kokios jų manymu yra pilietiškumo ugdymo galimybės remiantis neformaliąja muzikine veikla. Išanalizavus gautus tyrimo dalyviu duomenis buvo išskirta kategorija – *pilietiškumo ugdymo galimybės remiantis neformaliąja muzikine veikla* (4 subkategorijos) (žr. 8 lentelę).

8 lentelė. Pilietiškumo ugdymo galimybių identifikavimas

Kategorija	Subkategorijos	Iliustruojantys teiginiai
Pilietiškumo ugdymo galimybės remiantis neformaliąja muzikine veikla	Grupinis darbas	„Dirbant su choreliu ugdomas bendruomeniškumas, socialiniai įgūdžiai <...>“ (N4) „<...> chorų, orkestrų pasiruošimai šventėms, dalyvavimas jose, lietuvių liaudies instrumentų įtraukimas į pamokos eigą.“ (N5)
	Kultūrinio sąmoningumo skatinimas	„Dalyvavimas koncertinėje veikloje padeda integruoti pilietiškumo ugdymą, skatinant socialinį sąmoningumą, bendruomeniškumą, kultūrinį supratimą ir aktyvų dalyvavimą visuomenės gyvenime.“ (N1)
	Socialinės atsakomybės kūrimas	„Muzikinis ugdymas suteikia galimybę saviraiškai, integruotis į visuomenę, tapti atsakingais žmonėmis, bendruomenės dalimi.“ (N2)
	Laisvesnis pamokos modelis	„<...> neformalusis ugdymas turi laisvesnę ugdymo programą, kurią dažniausiai mokytojas kuria pats ir ugdymo proceso eigoje gali tobulinti <...>“ (N2) „Neprisirišimas prie muzikinio ugdymo programų, leidžia lanksčiau organizuoti ugdymą.“ (N7)

Grupinis darbas, toks kaip ansambliai, chorai ir orkestrai skatina komandinius įgūdžius ir bendradarbiavimą. Tokio pobūdžio veiklos, kai veikloje, užsiėmime ar pamokoje vienu metu tenka bendrauti ir dirbti kartu vardan bendro tikslo padeda formuoti bendruomeniškumo jausmą. Tai reikalauja suderinto darbo, pasitikėjimo vieni kitais ir pagarbos kito įdėtam darbui. Taip mano ir tyrimo dalyviai: „Muzikos grupės ir ansambliai gali skatinti bendradarbiavimą, komandinį darbą ir pagarbą įvairovei“ (N3). Šioms idėjoms pritaria ir D. Jankauskienė savo tyrime (2015) apie chorų veiklos socialinę reikšmę Lietuvoje. Autorė teigia, jog chorai ir orkestrai mokiniams padeda geriau integruotis į socialinę visuomenę, padeda formuoti stiprius ryšius tarpusavyje ir kitų dalyvių, švenčių, koncertų ar renginių metu. Tai svarbus momentas mokinio identiteto formavimosi tarpsnyje, nes dalyvavimas tokio pobūdžio veiklose jiems padeda rasti savo vietą visuomenėje bei stiprina pilietiškumo, patriotiškumo jausmą.

Pasak A. Sliogerio (2010) kultūrinis suvokimas – tai gebėjimas ne tik suprasti, bet ir pripažinti bei vertinti skirtingas kultūras, jų vertybes, įsitikinimus, normas ir elgesio modelius. Autoriaus idėjoms pritarė ir tyrimo dalyviai: „Muzikiniai renginiai gali suburti žmones iš įvairių sluoksnių ir skatinti tarpkultūrinį dialogą“ (N3).

Socialinė atsakomybė – tai suvokimas ir atsakomybės prisiėmimas už savo veiksmus visuomenėje bei įsipareigojimas prisidėti prie bendrojo gėrio. Ji yra neatskiriama pilietiškumo dalis. Socialinė atsakomybė apima visuomenės ir bendruomenės struktūrų supratimą, įsipareigojimus ir indėlį į bendrąjį gėrį. Šios savybės ugdymas skatina ne tik bendrojo ar neformaliojo švietimo sistemos dalyvius, bet ir kitų grupių žmones tapti aktyvesniais ir atsakingesniais bendruomenės nariais, suvokti savo vaidmenį visuomenėje. Savanorystė ir bendradarbiavimas su įvairiomis organizacijomis taip pat yra socialinės atsakomybės dalis (Emokykla, 2024). Šią sąvoką taip galima pagrįsti respondentų mintimis: „<...> vienas iš jų yra muzikiniai projektai nagrinėjantys pasaulines problemas, tokias kaip klimato kaita ar žmogaus teisės, gali skatinti atsakomybę ir aktyvumą globaliu mastu.“ (N1) arba „Muzikantai gali įkvėpti jaunimą balsuoti, dalyvauti politikoje ir savanoriškai skirti laiką bendruomenei“ (N3). Atsižvelgus į tyrimo dalyvių pateiktą informaciją, galima daryti prielaidą, jog socialinė atsakomybė neapsiriboja tik nacionaliniu, tačiau ir tarptautiniu lygmeniu.

Vienas iš privalumų, kuriuo pasižymi neformalusis ugdymas, tai laisvesnis pamokos modelis bei ugdymo programa. Kaip teigia informantas N2, neformaliojo ugdymo mokytojas turi galimybę keisti ir tobulinti savo ugdymo programą proceso eigoje: „Manau, kad neformalusis ugdymas turi laisvesnę ugdymo programą, kurią dažniausiai mokytojas kuria pats <...>“; „Neprisirišimas prie muzikinio ugdymo programų, leidžia lanksčiau organizuoti ugdymą“ (N7).

Apibendrinant galima teigti, jog neformalusis pilietiškumo ugdymas muzikinėse veiklose turi tokių privalumų, kaip laisvesnis pamokos modelis, kolektyvinis darbas, o koncertinė veikla mokiniams gali padėti ugdyti kultūrinį supratimą bei socialinį atsakingumą.

IŠVADOS

1. Mokslinės literatūros ir kitų informacijos šaltinių analizė atskleidė, kad pilietiškumo sąvokos samprata yra nuolat kintanti. Pilietiškumas gali būti įvardijamas kaip asmens gebėjimas naudotis savo laisvėmis bei teisėmis ir atsakingas dalyvavimas viešajame valstybės gyvenime. Pilietiškumo samprata aprėpia atsakomybę, pagarbą, patriotizmą, bendruomeniškumą, pilietinį aktyvumą, pareigų vykdymą, tautinių vertybių puoselėjimą.

2. Norint ugdyti pilietiškas asmenybes reikėtų rinktis įvairius metodus, strategijas, kurios yra taikomos tiek formaliajame, tiek neformaliajame ugdyme. Tai gali būti pilietiškumo pamokos, projektinė veikla, savanorystė, mokinių tarybos, vietos bendruomenės įtraukimas, įvairūs muzikiniai ir kiti meniniai projektai, kultūrinai mainai ir ekskursijos.

3. Muzikinės veiklos gali turėti gana didelę įtaką mokinių pilietiškumo ugdymui, skatindamos bendradarbiavimą, socialinę sąmoningumą, atsakomybę ir empatiją. Tokios muzikinės veiklos kaip choro, orkestro ar ansamblio, skatina bendruomeniškumą, atlieka stiprią socialinę funkciją – kolektyvo nariai patiria priklausymą ir priėmimą dalyvaujant grupėje. Muzikiniai projektai gali skatinti mokinių kūrybiškumą bei suteikti papildomų žinių įvairiomis politinėmis, žmogaus teisių temomis. Ne ką mažesnę įtaką gali turėti koncertinė veikla, muzikinės ir kūrybinės dirbtuvės, tarptautiniai muzikiniai mainai, stovyklos, muzikinės diskusijos.

4. Neformaliojo muzikinio ugdymo vaidmuo ugdant pilietiškumą reikšmingas, nes pilietiškumo ugdymo galimybės apima įvairius aspektus, kurie gali būti integruoti į formalųjį ir neformalųjį švietimą. Tai gali būti dalyvavimas muzikiniuose ansambliuose, choruose, teatro studijose, kurios skatina bendradarbiavimą, socialinę atsakomybę ir kūrybiškumą, padeda stiprinti kolektyvų dalyvių ryšį, taip pat sukuriama emocinis, palaikymo ryšys. Atlikta mokytojų patirčių analizė atskleidė, kad koncertinė veikla kaip reiškinys, prisideda prie pilietiškos asmenybės augimo, socialinės atsakomybės kūrimo. Neformalusis ugdymas leidžia pedagogams būti lankstiems planuojant ugdymo turinį bendrųjų ugdymo programų kontekste ir kurti jas patiems, o ugdymo proceso metu esant būtinybei jas keisti ir tobulinti.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

- Abramauskienė J. *Būsimųjų pradinųjų klasių mokytojų muzikinis ugdymas – jų profesinio rengimo komponentas*. VPU. 2002.
- Almonaitienė J. *Muzikos mokytojo profesinės kompetencijos aspektai*. Žurnalas "Pedagogika", Nr. 105, p. 76-82. 2012.
- Astrauskas. R. *M. K. Čiurlionis ir pasaulis*. Vilnius. Lietuvos muzikų rėmimo fondas. 2005.
- Balčytis E. *Apie muzikinio ugdymo sistemą Lietuvos mokyklose. Muzikinio ugdymo aktualijos*. Šiauliai: Šiaulių universitetas, 2001. P. 9-24. 2001.
- Balčius J. *Dorovinio lietuvių identiteto prigimtis ir prasmė*. Vilnius, Standartų spaustuvė. 2005.
- Balsley J. *Build Your Leadership Capacity in Art Education*. *Arts & Activities*. 151 (1), 10–21. 2012.
- Bernotienė N. *Jaunimo muzikos grupė „NETO“*. 2012, Straipsnis. [Žiūrėta: 2022-05-14].
Prieiga per internetą: <http://kursenukultura.lt/kolektyvai-2/jaunimo-grupe-neto/>
- Boggs D. L. *Suaugusiųjų pilietinis švietimas*. 2007, Vilnius, Kronta.
- Bulajeva T., Duoblienė L. *Neformalusis ugdymas Lietuvoje: koncepcijos, patirtys, iššūkiai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 2011
- Čerškis M.K. *Dainų švenčių kultūrinė ir socialinė reikšmė Baltijos šalyse*. Vilnius: Lietuvos muzikos ir teatro akademija. 2019.
- Česnienė D. *Neformaliojo muzikinio ugdymo įtaka bendruomeniškumo ugdymui*. Lietuvos edukologijos universitetas. 2011.
- Day C., Gu Q. *The New Lives of Teachers*. Routledge. 2010.

Dainų šventės. [Žiūrėta 2023-012-17]. Prieiga per internetą:

<https://www.dainusvente.lt/lt/apie-dainu-svente/unesco-pripazinimas/>

Emokykla. *Bendrosios pilietiškumo ugdymo nuostatos*, 2019. [žr.: 2024-02-22]. Prieiga per

internetą: <https://www.emokykla.lt/bendrosios-programos/visos-bendrosios-programos/55>

Estellés M. *The Consensus on Citizenship Education Purposes in Teacher Education*. 2021.

[žr.: 2024-02-13]. Prieiga per internetą: <https://www.mdpi.com/2076-0760/10/5/164>

Gaižauskaitė I., Valavičienė N. *Socialinių tyrimų metodai: kokybinis interviu*. Vilnius: Registrų centras. 2016.

Gatautis R., Jurevičienė D. *Inovacijos Lietuvoje: Skatinimas ir Valdymas*. VGTU leidykla. 2010.

Held D. *Demokratijos modeliai*. Vilnius: Eugrimas. 2002

Jankauskienė D. *Chorų veiklos socialinė reikšmė Lietuvoje*. Vilniaus Universitetas. 2015.

Jovaiša L. *Hodegetika*. Vilnius: Agora, 2003

Juozaitis A. *Neformaliojo švietimo samprata ir įgyvendinimo galimybės*. Švietimo problemos analizė, Nr. 6. Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerija. 2001.

Koženiauskienė R. *Gimtosios kalbos vadovėlis – tautos dorovinių vertybių ugdytojas*. Gimtasis žodis. 2005

Kvalifikacinių reikalavimų mokytojams, dirbantiems pagal ikimokyklinio, priešmokyklinio, neformaliojo vaikų švietimo, pradinio, pagrindinio, vidurinio, specialiojo ugdymo ir profesinio mokymo programas, aprašas, patvirtintas Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2005 m. kovo 29 d. įsakymu Nr. ISAK-506. [žr.: 2024-03-14]. Prieiga per internetą: <https://smsm.lrv.lt/lt/>

Lasauskienė J. *Muzikos mokytojo veikla ir kompetencijos*. Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla. 2010.

- Lietuvos Respublikos Seimas. *Ilgalaikė pilietinio ir tautinio ugdymo programa*. Valstybės žinios, Nr. 102-3939. 2006.
- Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija. *Neformalusis švietimas ir jo plėtra Lietuvoje*. Vilnius: ŠMM. 2013.
- Lietuvos Respublikos Švietimo ir Mokslo Ministerija. *Pilietinio ugdymo įgyvendinimo politika: tikslai, priemonės, rezultatai*. 2013.
- Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. Įstatymo redakcija nuo 2003 m. birželio 28d.: Nr. IX-1630, 2003-06-17. [žr.: 2024-03-14]. Prieiga per internetą: <https://smsm.lrv.lt/lt/>
- Lietuvos Respublikos Vyriausybė. *Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Vyriausybė. 2012
- Lietuvos švietimo koncepcija*. Vilnius: Lietuvos Respublikos kultūros ir švietimo ministerijos Leidybos centras. 1992.
- Malikėnienė R. *Muzikos labirintai. Muzika V klasei. Mokytojo knyga su kompaktine plokštele (ŠOK)*. Šviesa. 2012.
- Matonis V., Račkauskas J. *Demokratinį ugdymą grindžiančios vertybės // Demokratijos mokykla*. Straipsnių rinkinys. Vilnius, Lietuvos demokratiškumo ugdymo kolegija. 1997.
- Milišiušaitė V. *Neformalaus muzikinio ugdymo galimybės ir iššūkiai Lietuvoje*. Lietuvos muzikos ir teatro akademija. 2014.
- Mokykla 2030. *Pilietiškumo ugdymo pagrindai*. Projektas. [žr.: 2024-01-15]. Prieiga per internetą: <https://www.mokykla2030.lt/wp-content/uploads/2020/12/2020-12-14-PILIETISKUMO-UGDYMO-PAGRINDAI-FINALINIS-1.pdf>
- Mokytojo profesijos kompetencijos aprašas*. Patvirtintas 2007 m. sausio 15 d. įsakymu Nr. ISAK-54. [žr.: 2024-03-14]. Prieiga per internetą: <https://smsm.lrv.lt/lt/>

- Morkūnienė J. *Neformaliojo ugdymo vaidmuo jaunimo užimtumo kontekste*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla. 2013.
- OECD. *Recognition of Non-formal and Informal Learning: Pointers for Policy Development*. Paris: OECD Publishing. 2010.
- Palidauskaitė J. *Viešojo administravimo etika*. Kaunas: Technologija. 2007
- Pedagogų rengimo koncepcija*. Patvirtina 2004 m. rugsėjo 16d. įsakymu Nr. ISAK-1441. [žr.: 2024-03-14]. Prieiga per internetą: <https://smsm.lrv.lt/lt/>
- Pilietinės visuomenės institutas. *Pilietinė visuomenė Lietuvoje: būklė ir raidos perspektyvos*. Vilnius: Pilietinės visuomenės institutas. 2008.
- Rastenienė D. *Lietuvos Dainų švenčių tradicija ir simbolizmas*. Nr. 5–6 (352–353). 2018.
- Rupšienė L. *Pedagoginės psichologijos pagrindai*. Klaipėda: KU leidykla. 2007.
- Rupšienė, L. *Pilietiškumo ugdymas ir jo reikšmė jaunimo socialinei integracijai*. Acta Paedagogica Vilnensia, 24, 67-79. 2010.
- Sliogeris A. *Kultūros filosofija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 2010.
- Šlapkauskas V. *Teisės socialinės prigimties ir paskirties pilietinėje visuomenėje ryšys*. Jurisprudencija. 2006.
- Švietimo NVO tinklas. *Pilietiškumo studija*. 2017.
- Švietimo portalas. *Pilietinio ugdymo bendroji programa 9-10 klasė*. 2019. [Žiūrėta 2022-04-23]. Prieiga per internetą: <https://www.emokykla.lt>
- Tautinis paveldas. [Žiūrėta 2022-01-27]. Prieiga per internetą: <https://www.tautinispaveldas.lt/tautinis-paveldas>
- Vaišnoraitė R. *Tarptautinių muzikinių mainų įtaka kultūrinio supratimo ugdymui Lietuvoje*. Vilniaus Universitetas. 2016.

- Vaišnoraitė R. *Tradicinės muzikos mokymo įtaka kultūrinio supratimo ugdymui Lietuvoje*. Vilniaus Universitetas. 2016.
- Valantinienė I. *Pilietinio ugdymo efektyvumas Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose*. Acta Paedagogica Vilnensia, 41, 85-102. 2018.
- Vyčinienė D. *Sutartinės: senovinės lietuvių dainos ir šokiai*. Vilnius: Lietuvos muzikos ir teatro akademija. 2010.
- Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centras. *Pasitikėjimo valstybės ir savivaldybių institucijomis ir įstaigomis ir aptarnavimo kokybės vertinimas: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa*. Vilnius. 2012.
- Vyšniauskaitė A. *Kas yra etninė kultūra?*. Liaudies kultūra, Nr.2. 1997.
- Zaleskienė I. *Jaunimo pilietiškumas: tarp teksto ir konteksto // Tautiškumas ir pilietiškumas atskirtis ar dermė*. Monografija. Vilnius, VPU. 2007.
- Zuosas. R. *Jaunimo pilietinės iniciatyvos skatinimas Lietuvoje*. Vilniaus pedagoginis universitetas. Pedagogikos katedra. 2000.
- Žalimienė A. *Muzikos švietimas Lietuvos mokyklose: problemos ir galimybės*". 2015.
- Želvys R., Šileikaitė-Kaishauri, D. *Mokinių stresas mokykloje: teoriniai ir praktiniai aspektai*. Pedagogika, 123(3), 180-196. 2016.
- Žydžiūnaitė V. *Kultūrinis sąmoningumas ir muzikinis ugdymas*. Pedagogika, Nr. 105, p. 75-86. 2012.
- Žvirdauskas D. *Mokyklos vadovo lyderystės raiška. Tyrimo ataskaita. LR ŠMM*. 2009. [žr.: 2024-02-27]. Prieiga per internetą: <https://smsm.lrv.lt/lt/>

PRIEDAI

1 priedas

Kokybinio tyrimo klausimynas	
1.	Jūsų nuomone, ką reiškia būti pilietišku?
2.	Kaip manote, ar pilietiškumo ugdymas neformaliojo švietimo muzikos užsiėmimuose reikalingas? Kodėl?
3.	Kokią naudą, jūsų teigimu, pilietiškumo ugdymas suteikia asmenybės augimui?
4.	Kaip neformalusis muzikinis ugdymas padeda ugdyti pilietišką žmogų?
5.	Kokias problemas pastebite ugdymo procese, atsižvelgiant į spartėjančią pasaulinę globalizaciją?
6.	Kokios jūsų įstaigoje yra sudaromos sąlygos ugdyti pilietišką asmenybę?
7.	Kokios yra pilietiškumo ugdymo galimybės remiantis neformaliąja muzikine veikla?